

Süleymaniye Cami'nin Tamamlanması Münasebetiyle Şah Tahmasb'ın, Sultan Süleyman'a Gönderdiği Tehniyet Mektubu (1558 Yılı)

Letter of Distress Sent by Shah Tahmasb to Sultan Suleiman on the Occasion of the Completion of the Süleymaniye Mosque (1558 Year)

Akram NEJABATI*

Öz: Osmanlı ve Safevi Devleti arasında 1555'te yapılan Amasya Anlaşması sonucunda senelerce devam eden mücadeleden sonra iki ülkede de barış ve sakinlik hâkim oldu. Kanuni Sultan Süleyman döneminde, padişahın iktidar ve siyaseti sonucunda Osmanlı İmparatorluğu tüm alanlarda güçlü ve dönemin büyük kudretleriyle rekabet edebilecek durumdaydı. Öte yandan komşu ülkede küçük yaşta hükümdar olan Şah I. Tahmasb naiplerin güç yarışması ortamında tahta çıktı. Sultan Süleyman Tahmasb'la ilişkilerinde babasının politikasını sürdürmekteydi, halbuki Tahmasb bu kudretli padişahla mukabele edemeyeceğini bilerek hiç onun karşısına çıkmamaya çalışıyordu. Birbirine komşu olan bu topraklarda hüküm süren iki hükümdar, iyi birer kılıç erbabı oldukları gibi iyi birer kalem erbabı da sayılırlardı. Savaş meydanlarında muharebenin bitmesiyle Tahmasb ele geçen fırsattan yararlanarak Sultan Süleyman'a Süleymaniye Cami'nin ihtidamı münasebetiyle bir meveddet mektubu yazmıştır. Bu çalışmamızda Kanuni Sultan Süleyman ve Şah I. Tahmasb arasındaki ilişkilerde savaş ve Safevi topraklarına yapılan seferlerden ziyade dostluğa dayanan münasebetler üzerinde durulmuştur. Bu dostluğun habercisi olan Şah Tahmasb'ın gönderdiği mektubu Mecme'ul İnşa ve Münşeât-ı Selatin eserlerinden kıyasladık.

Anahtar Sözcükler: Kanuni Sultan Süleyman, Şah I. Tahmasb, Süleymaniye Cami, ilişkiler, Hediye.

Abstract: The Amasya agreement between the Ottoman and Safavid States in 1555 brought peace and tranquility that prevailed in both countries after years of struggle. During the reign of Sultan Suleiman the magnificent, the Ottoman Empire was strong and able to compete with the great powers of the period for his strong power and politics. On the other hand, Shah I. Tahmasp, the ruler of the early age in the neighboring country, came to the throne in the power contest of the regent. Sultan Suleiman continued his father's policy in his relations with Tahmasp, but Tahmasp never stood before him knowing that he would not be able to compare to this powerful Sultan. The two rulers, who ruled in the lands adjacent to each other, were considered as good men of swords as well as good men of pens. With the end of the battle on the battlefields, Tahmasp took advantage to write a letter to Suleiman the Magnificent on the occasion of Suleimaniye Mosque. In this study, relations between Suleiman the Magnificent and Shah I. Tahmasp were focused on the relations based on friendship rather than war and campaigns to the Safavid lands. We have compared the letter sent by Shah Tahmasp, the forerunner of this friendship, to the works of Mecme'ul İnşave Münşeât-ı Selatin.

Keywords: Kanuni Sultan Suleiman, Shah 1. Tahmasp, Suleimaniye Mosque, Relations, Gift.

Akram NEJABATI: Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Bilgi ve Belge Yönetimi, İstanbul Türkiye.

Email: akram.nejabati@medeniyet.edu.tr

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1207-0244>

Bildirimler:

Sorumlu Yazar*

Geliş/Received: 22.09.2020

Düzeltilme/Correction: 14.10.2020

Kabul/Accepted: 14.10.2020

Giriş

Kanuni Sultan Süleyman'dan çok daha önce Osmanlı Devleti'nin İran'ın bir kısmı ya da tamamında kurulmuş Türk devletleriyle kültürel alışverişi olmuştur. Örneğin Akkoyunlu, Karakoyunlu sarayları ile Anadolu arasında fikir ve edebi ilişkiler vücuda gelmiştir. Günümüzde Osmanlı-Safevi Devletinin tarih ve ilişkilerinden bahsederken ilk aklımıza gelen iki devlet arasında olan mücadeleler, Çaldıran Savaşı ve anlaşmazlıklar oluyor. Halbuki Osmanlı ve Safevi Devleti arasındaki münasebet sadece siyasi ilişkilerle sınırlı kalmamış özellikle müşterek dil, din ve kültürün sağladığı iletişim kolaylığı ve ortak kültürel unsurlardan kaynaklı benzer yaşam tarzı, asırlar boyu sürecektür kültürel bir alışverişin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. İki farklı devlet olmalarına rağmen Osmanlı ve Safevi Devleti arasındaki kültürel ilişkiler her zaman canlılığını korumayı başarmıştır. Bu gerçeklere dayanarak söyleyebiliriz ki uzun senelerden beri iki komşu arasında savaştan başka önemli olaylarda ortaya çıkmıştır, ama maalesef dostluk temellerine dayanan olaylara da savaş havası vermeye ve cenk hikayesine dönüştürmeye çalışılır. Süleymaniye Cami'i ile ilgili halk dilinde dolaşan hikayelerden birisi bu iddiamızın en bariz örneğidir.

Osmanlı devletinin X. Padişahı olan Kanuni Sultan Süleyman (1494-1566) babasından sonra tahta geçmiştir. Öte yandan Safevi tahtı da Osmanlı tahtı gibi el değiştirmiş ve Şah I. Tahmasb (1514-1575) babasının yerine tahta çıkmıştır. Fakat Şah Tahmasb'ın tahta çıkması elçi gönderilerek Sultan Süleyman'a tebliğ edilmemiştir. Sonuçta Sultan Süleyman da bu cülusu tebrik etmeyi lüzum görmemiş ve 1525 yılında Şah I. Tahmasb'a uzun bir tehdit mektubu da göndermiştir (Kütükoğlu. B, 1970. s. 642). Gerçi bu mektupta şark seferini başlatacağını söylemiş ve Safevilere karşı açıkça tavrını ortaya koymuştur ama şark seferleri Amasya antlaşmasıyla sonuçlanmış ve iki ülke arasında 23 sene barış hâkim olmuştur. Bu dönemden sonra iki ülke arasındaki münasebetler iyileşmeye başlamıştır. Aynı dönemde yaşayan iki Türk hükümdar yöneticilik kabiliyetinin yanı sıra iyi bir şair de sayılırlardı. Şah I. Tahmasb şairliği, hat ve nakkaşlığı ile ünlüydü. Şah I. Tahmasb her fırsattan yararlanarak iki devlet arasındaki dostluk bağlarını güçlendirmeye çalışırdı. Bu fırsatlardan birisi de 1558'de Süleymaniye Cami'nin bitmesi idi. Süleymaniye Cami, İslam aleminin en şevketli camilerinden sayılır. Bu binanın temeli 1550 tarihinde Mimar Koca Sinan tarafından atılmıştır. Cami, hastane, kütüphane ve diğer binalar külliyesi 1558 yılında tamamlanmıştır (Feridun, 1275, s. 14-18; Nevaî, 1350 h.ş, s. 329). Şah I. Tahmasb bu bahane ile dostluğu ve ilişkileri kuvvetlendirmek için fevkalâde salâhiyetli bir elçilik heyetini çeşitli hediyelerle birlikte uzun ve dostane bir mektupla İstanbul'a göndermiştir. Gerçi üzümlerle söylemeliyiz ki hediyelerle ilgili halk dilinde gerçek olmayan söylentiler dolaşmaktadır. Görüldüğü gibi bu iki hükümdar arasında her zaman savaş rüzgârı esmemiştir. Belki çoğu zamanlar dostluk, kardeşlik ve iyi münasebetler de cereyan etmiştir. Bu iddiamızı

ispatlamak için en iyi tanıklar bu hükümdarların fermanıyla yazılan ve aralarında teatiden mektuplardır. Bahsettiğimiz tebrik ve tehniyet mektubu Şah I. Tahmasb tarafından yazılmış ve Safevi Hanedanının en sadık ve vefakâr hizmetkarlarından olan Tebet Ağa eşliğinde irsal edilmiştir. Bu mektubu Safevi ve Osmanlı devirlerinde yazılan iki muhteşem eserden kıyaslamaya çalıştık. Bu araştırmada *Mecme'ul İnşâ Ebu'l-kasım Haydar İvoğlu* da olan mektup suretini esas alarak *Mecmua-yı Münşeat-ı Selatin*'deki mektupla bazen sözcük bazen de beyit veya birkaç cümle düzeyinde farklılık arz ettiğinden onları karşılaştırdık.

İnşa kelimesi lügatte önceleri “ortaya çıkarmak, yaratmak, icat ve ihdas etmek” manalarına gelmiş daha sonra “kürmek, üretmek ve yazmak” gibi anlamlarda da kullanılmıştır. Bu ikinci kullanımdan hareketle “yazmak, yazma sanatı ve kompozisyon” gibi anlamlar kazanarak zaman içerisinde resmi ve özel yazışmaların belirli bir usule göre yapılmasının inceliklerini ve mektup yazma sanatını ifade eden bir terim haline gelmiştir (Durmuş, 2000, s. 334).

Pehlevi dilinde name-nivîsî (mektup yazma) kelimesinin karşılığı olan Arapça inşa, İslamiyet'in İran'a girmesinden sonra Fars edebiyatında “mektup yazma sanatı” anlamında kullanılmaya başlamıştır. Bu sanatla uğraşan kişilere münşî eski İran'da debîr ve bu mesleğe de debîrî deniyordu (Durmuş, 2000, s. 337).

Münşîler güzel yazı yazma, yazı yazmada usta, Arapça ve Farsçaya hâkim olmaları sebebiyle devlet divanlarında çalışmışlardır. Böylelikle padişahların verdiği fermanları ve gönderdikleri mektupları yazmak da esas görevlerinden sayılmaktadır. Münşîler, Padişah tarafından yabancı devletlerin hükümdarlarına ve devlete bağlı hanlıklar ve hakimlere gönderilen nâme-i hümayûn adı verilen mektupların hazırlanmasında da görevliydi. Nâme kelimesi Fars asıllı bir sözcük olarak Türkçede mektub, ferman ve buyurdu anlamları ifade eder. Diplomatik bakımdan ise iki belde, iki memleket arasındaki şahıslarca tebrik, tâziye gibi vesilelerle birbirine gönderilen yazılara Arapça asıllı olan mektup denir (Kütükoğlu, M. 2013, s. 146; 221). Divan Edebiyatı'nda mektuplardan ve çeşitli konulardaki düz yazılardan oluşan mecmualara münşeat denilmektedir. Bu eserler bizim için çok kıymetli ve ehemmiyetlidir zira ait oldukları dönem açısından kaynaklık ederler. Münşeatlar dönemleriyle ilgili meydana gelen hadiseler, yaşanan sosyal ilişkiler, ulaşılan kültürel seviye, ekonomik durum, görülen adet ve gelenekler hakkında bize önemli bilgiler aktarırlar. Ayrıca münşî'nin dost çevresiyle yazdığı mektupların içeriğinden, dönemin şair ve edipleri hakkında bilinmeyen değerli bilgilere de bu eserler vasıtasıyla ulaşabiliriz. Devlet divanlarında çalışan münşîlerin bazıları ailecek devlet hizmetindeydiler. Safevi döneminde bu devletin hizmetinde olan hanedanlardan biri de İvoğlu ailesidir. Bu hanedana mensup olan Ebu'l-Kasım Haydar Bey İvoğlu, hizmet

ettiği dönemde Safevi Devleti ile ilgili değerli bir eser ortaya koymuştur. Müellifin babası Ebu'l-kasım Bey İvoğlu, I. Şah Abbas döneminde yüzbaşı makamında hizmet etmekteydi. Aynı aileden Ebu'l-Kasım Bey'in kardeşi Çelebi Bey ve oğulları Bekter Bey ile Haydar Bey, Safevi Hanedanına hizmet etmiştir. *Zeyl-i Âlem Ârâ-yi Abbasî*'nin de anlattığına göre Çelebi Bey, harem eşik ağası başı sefere gitmesi nedeniyle Haydar Bey İvoğlu veled-i Ebu'l-Kasım eski eşik ağası başının oğlu bu makama tayin edilmiştir. Haydar Bey, I. Şah Abbas döneminde babasının hizmetlerinden dolayı komutanlık makamına yükselmiştir. 1031/1621'de ise Kandahar kalesi alındıktan sonra Şah I. Abbas'ın elçisi olarak Hindistan'a gitmiştir. Şah Safi döneminde 1047/1637'de eşik ağası başı makamına geçmiş ve 1053/1643 yılında ise II. Şah Abbas'ın veziri Mirza Takıyettin Muhammed ile çıkan ihtilaflar yüzünden azledilmiştir. Fakat vezir katledildikten sonra tekrar aynı vazifesine dönmüştür. Haydar Bey İvoğlu, *Mecme'ül İnşa* telifine Şah Safi döneminde başlamıştır. Eserin hitama ermesi ise II. Şah Abbas döneminde olmuştur. 1057/1647'de Şah II. Abbas'ın huzurunda toplanan bir mecliste gazabına uğrayarak ölüm fermanı verilmiştir (İskender Beyk Türkman, 1317, s. 200). İvoğlu'nun eserini oryantalist Şarl Riyo, Britanya Müzesi Farsça yazma nüshaları fihristinde "Nüsha-i Camia-i Mürâselât-i Ulû'l-elbâb" unvanıyla kaydetmiştir (Hamçi, 1385 h.ş/ 2006, s. 18). Fakat bu araştırmada kullandığımız nüshanın mukaddimesinde Mehdi Beyani eserin gerçek adının *Mecme'ül İnşa* olduğunu dile getirmiştir. Bu nadir el yazma eser seneler önce Tahran Milli Kütüphanesi Arşiv bölümünde kayıtlıydı. Milli Kütüphanenin yeni yapılan binasına nakliyle birlikte bu değerli arşiv eseri ulaşılmaz duruma gelmiştir. İki sene boyunca Tahran Milli Kütüphanesine devamlı başvurarak sonunda münşeat mecmuasını elde etmeyi başardık. Eser Safevi dönemine ait olan yegâne ve enfes bir kaynaktır. Umarız üzerinde çalıştığımız bu değerli mecmua-yi yakın zamanda yayına hazırlayabiliriz.

Mecme'ül İnşa iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm, Selçuklu Devleti'nden başlayarak Safeviler dönemine kadar devam etmektedir. İkinci bölümde ise Şah I. İsmail (1501-1524) devrinden başlayarak Şah II. Abbas zamanına kadar olan fermanlar ve mektupları içermektedir. Aynı dönemde Osmanlı sarayında ise uzun yıllar bürokraside görev yapan ve önemli memuriyetlerde bulunan Feridun Ahmed Bey hizmet etmektedir. Ahmed Bey çalıştığı zaman mektupları bir kitap şeklinde toplamıştır. Kitabın telif tarihi 982/1574 senesidir. Müellif, eserini Sokullu Mehmet Paşa aracılığıyla III. Murad'a takdim etmiştir. Eser Osman Gazi'den başlayarak III. Murad dönemine kadar ki mektupları içermektedir. Muhtelif kütüphanelerde yazmaları bulunan eseri, *Mecmua-i Münşeat'üs-selatin* ve *Feridun Bey Münşeatı* adlarıyla iki defa basılmıştır; I-II İstanbul 1264-1265, İstanbul 1274-1275 (Özcan, 1995, s.396-397). Bu çalışmamızda bu iki kıymetli eserden yola çıkarak Sultan I. Süleyman ve Şah I. Tahmasb arasında Süleymaniye Cami'i ile ilgili yazılan bir mektubu kıyaslamaya çalıştık.

1. Nevvâb-i Cennet Mekânî bi-Padişah-i Rum bi-Sevb-i Tebet Ağa Merhum Mirza Kafi Münşî Nivişte (İvoğlu)

1.1. Süleymaniye Camii-i Şerîfinin Hitamında Tahmasb Şahtan Gelen Tebrik Namenin Suretidir (Feridun bey)

Dua hediyesi ki onun ferahlı misk kokusuyla yüce arşın ibadet edenlerinin ibadetgâhları ıtırlansın ve dua hediyesi ki onun nurunun yayılmasından yukarı âlem meleklerinin(Feridun.A.1275, 524'de: sakinan yazılmıştır) toplulukları nuranî olsun, felek rütbeli, gök haşmetli, Zühal yüceli, güneş makamlı, İskender vakarlı, Süleyman mertebeli, Feridun (İslam öncesi İran'da kudret ve zaferin tecellisi olan padişah.) makamlı, Cem kudretli, hakan-i Dara(Dara: Akamenidlerin ilk padişahı Daryus; Feridun.A. 524'de: Hakan-i Dara ve Kisrâ yazılmıştır), Kesra(Adaletli Enûşirvân)huylu, Allah'ın teyit ettiği nurların tecellisi(Feridun, 1275, s. 524'de: teyit-i hüdevendi masdar-i esrar), sırların tecellisi Âla-hazrete (هب لی ملکا لا ینبغی لا حد من بعدی ; Kur'an-ı Kerim, 38, s. 35) Toprakların bahadırı, güneş dizgesinin tek yolda giden(Feridun.A.B. 524'de: Fares-i Yekran yazılmıştır) süvarisi, gök saltanatlı, bedir hilafetli, insafı ve aydın adaletli (Feridun, s. 524'de konunun devamında yazdığımız kısımda ilave edilmiştir “ karaların Sultanı denizlerin Hakanı سمسى نبى الثقلىن وارث ذوالقرنن كهف الحاققین ; Sakaleyn Resulünün dediği gibi batı ve doğunun dağı ya evi yani batı ve doğunun dağ gibi dayanacağı, hadim-ül haremeyn eş-şerifeyn Süleyman saltanatlı, şevketli, haşmetli, kudretli, hilafetli, adaletli, azametli, vakarlı, insafı, izzetli ve bahtlı Sultan Selim Han'ın oğlu Sultan Süleyman Şah”) padişah'ın yüce bârgâhına ve mu'allâ meclisine dökülsün ve takdim edilsin.

(Şiir)

Dünya padişahı, mesut şah

İskender tahtlı Süleyman mekanlı

Dünya, ışığını onun düşünce aydınlığından almış

Gök, tacını onun ayak toprağından almış

Feridun, Cem iktidarlı ve dünya kapsamlı (Feridun, 1275, s. 524'de Feridun haşem Cem kadr-i Âli medar diye yazılmıştır)

Atadan ataya bahtiyar sultan

Kapısı, gönül verenlerin hacet Kabe'si

Kendisi ise devamlı gönülleri tavaf eden (Feridun, s. 524'de Tavaf yerine Tog yazılmıştır).

Allah'ın kullarının işini haletmek onun işi

Bu işte Allah ona yardımcı
 Süleyman gibi yüzüğü elinde
 Herkesin ne isteği varsa yerine getirilir (Feridun, s. 524'de yoktur).

Yüceliği akıl almaz (Feridun, 1275, s. 524'de efham diye yazılmıştır) derecede gök yüksekliğinde, tahtının yüksekliği anlayışların idrakinden aşkın gök tahtı gibi olan padişah. Kan içen kılıcının parıltısı öfke ahenkli, umumi ihsanlarının bulutu, yağmur bağışlayan bulutlar gibi devamlı ve duraklamasız olan, yüce saltanatın temel kurucusu (Feridun, s. 524'de Mevhibeteş mebani-i saltanat yazılmıştır), büyük hilafet kaidelerinin esasını sağlamlaştıran, din havzasının aslanı (Feridun, s. 524'de Mühibeteş mebani-i saltanat-i üzma merhameteş kavaid-i hilafet-i kübra haris-i havzet'ül-berin. Bağışlaması yüce saltanatın temeli merhameti büyük hilafetin kaideleri yüceliğin ve feleğin havzasının kurucusu), Müslümanların sınırlarını koruyan, kâfir ve müşriklerin katili olan padişah.

(Şiir)

Bir padişaktır ki bahtının yüceliğinden
 Göklerden daha yüksek tahtını kurmuş
 Kapısında muhtaç binlerce Hakan
 Fağfur (Çin hakani) onun kapı kullarından biridir
 Her yemek öğününde kapısında
 Aferin diyen yüz Hitaylı onun sofrasının başındadır (Feridun, 1275, s. 524'de bu iki mısra yoktur)
 Sarayı aya kadar uzamış
 Yolunun tozundan Çin kararmıştır
 Devranın kulağı eşi benzerini duymamış
 Dünya halkının sultanı Süleyman

Aydınlık gönlünün ışınları olayların zifiri karanlığında ve gök belalarında 14 gecelik ay gibi ışıklı ve parlak olan temiz kalpli, âlemi süsleyen düşüncesi ve doğruyu gösteren fikri geleceği de geçmiş gibi bilen ve bilgin olan.

(Beyit)

Yüreği yakîn ve kesin ışığı ile bugünün penceresinden

Yarın ki âlemin durumuna şahit ve yarını gören

Kudretli bahtiyar, ne istediğini yapan ve iradeye malik büyük gücün tecellisi olan sultan (يخلق ما يشاء ويختار ; Kur'an-ı Kerim, 28, 68).

(Şiir)

Feridun talihli, güneş makamlı,

İskender haşmetli, Dara (Birinci Daryos, Akamenitlerin kurucusu) himayeli (Feridun, 1275, s. 524'de Dara sepahi diye yazılmıştır)

Merhametin merkezi rahmet dünyası (Feridun.A.B. 524'de Muhit-i mekremet derya-yi rahmet, İkrâm merkezi, rahmet denizi)

Gök adaletli, güneş devletli

Padişah ki koca devran ona fetih ve

İkbal müjdesi vermiş

Sultan ki dünyaya maliktir

Hamdı cana yakınlık, duası dostluk

Yüreği, padişahlık sırlarının hazinesi

İçî, Allah nurunun doğan yeri

Adaletle birlikte fermanları icra edilen

Kader, zafer gibi peşinden koşan

Felek, onun çevganı ucunda bir top gibidir

Çevre onun cömertliğinden sermaye ve kabiliyet arıyor.

Öyle cömerttir ki ihsan bulutlarının (Feridun, 1275, s. 525'de: Âmm yazılmıştır) yağmur damlaları bütün halkın istek bahçeleriyle bostanlarına devamlı yağar, bulutunun sonsuz sızıntıları ümitli muhtaçların arzu tarlalarına devamlı yağmakta ve dökülmektedir. Aydın düşüncesi nurların üçüncüsü, makamının yüceliğinin kökleri en yüksektedir. Rütbesinin genişliği erkanın dört tarafından aşkın, devletinin beş nakkâre (Feridun, s. 525'de Penc Nöbet) sesinin yüceliği Zühal'den yukarıdır. Kemal derecesi bütün yerküreden ziyade ve celal sarayının yükseklikleri feleğin sarayının yüceliği ile beraberdir.

(Şiir)

Ey kapısında en küçük kulu felek olan

Yıldızın barışık ve devran muradınca olsun

Gece, sana olan saygısından yanında

Ayağına ayın çingırağını bağlayan kara Hintli gibidir

Hangi vilayetin senin gibi Şahı varsa

Allah'ı her kötülükten onu korusun (Feridun, 1275, s. 525'de burada bu beyit var: Zan saadet ki der seret danend- Server-i heft kişveret hanend; senin başında olan saadetten dolayı sana yedi ülke padişahı diyorlar, (E.K.H.B. İvoğlu'da yoktur)

Senden beşinci ülke mamur

Senden diğer altı ülke parlak (Feridun, s. 525'de: Şadan yazılmıştır)

Allah'ın zaferinin nişanesi (Feridun, s. 525'de Hatem-i Nusret-i İlahi Ra yazılmış)

Padişahlığın sonu kesin sensin.

Felek mertebeli gök vakarlı sultan, Süleyman iktidarlı Cem rütbeli Hakan, yüce taçlı İskender nişanlı Kayser, ülke seven sahip kıran padişah (Sahip kıran: Birisi ki dölü düşerken ya da doğarken Kıran yani Zühal ve Jüpiter burcu onun talihinde olsun). İslam ülkelerinin hepsinin bayındırı, kafirlik ve zulmü mahveden, putların heykellerini kıran (Feridun, 1275, s. 525'de: Mefasil yazılmıştır, Heykeller yerine eklemeler yazılmıştır), doğru düşünce ile ihsan ve adaletin sancağını takan (Feridun, s. 525'de nasib-i râyat-i lütuf vel-ihsan. Lütuf ve ihsan bayraklarını takan), parlak fikir ve anlayışla isyanı ve müşriklerin adetlerini ve geleneklerini mahveden.

(Şiir)

Ah! Ey yıldızlar gibi ordusu olan padişah

Sana felek misali bir saray yakışır

Saadetli ve sahip kıransın

Bahtiyar ve mesut sensin

Kemal zirvesinden parlayan bir güneşsin

Hiç zeval görmeyen bir güneş (Feridun, 1275, s. 525'de Çe mehri ki hergiz bebini zevâl yazılmıştır)

Senin nurundan her bir sevimli zerre (Feridun.A.B. 525'de senin nurundan yerine senin sîmâdan olarak yazılmıştır)

Hayret edilmez eğer gündüzün yerini verip parlarsa

Allah'ım dünyadan üzüntün olmasın (Feridun, s. 525'de Ze devran-i Şâhi melâlet mebâd)

Makamın güneşisin zeval olmasın sana (Feridun, s. 525'de To hûrşid-i mülkî zevâlet mebâd)

Karadaki ihsan ve adaletin kurucusu, isyan ve sitemin (Feridun, 1275, s. 525'de Fucur: günahların) köklerini kesen, akıcı duyguları (Feridun, s. 525'de Avarif yani arifleri) tüm İslam âlemine kazandıran, - şefkat ve rahmet nişanelerini zamanenin sayfalarına yazan (Feridun, s. 525'de yazan yerine Rafi' yani kaldıran yazılmıştır).

(Şiir)

Doğunun hamisi, batının padişahı

Süleyman ki tacı aydan da yüksektir (Feridun, 525'de birinci mısradaki Şeh-i mağrib yerine Heme mağrib ve ikinci mısradaki efsereş yerine ahtereş yazılmıştır)

Hıta'dan Rum'un son noktasına kadar

Kimse ihsan sofrasından mahrum değildir

Atalarının yolunda gitmektedir

Dervişlerin dertlerini onlardan çok çekmiştir

Halkın her ne isteği ve ihtiyacı olursa

Onlara deniz gibi açtığı bir kapısı var

Kötü düşünceli zalimler onun adaletinden

Kendilerinden başka kimseye zulüm edememişler

Onun siyasetli döneminde ordu

Yayıncıdan başka bir şeyi zorlamamış

Hiç kimse güzellerin yasemin kokulu zülüflerinden başka

Bir saç teli kadar perişanlık görmemiş

Malla zengin ve haşmetle dolu dul kadın

Tavuğuna yem olarak inci tanesini vermiş (Feridun, s. 525'de bu iki mısra yazılmamıştır)

Onun zamanında halk öyle oldu ki

İhtiyaç sözcüğü o dönemden silindi ve yok oldu

Allah'ın gölgesi olan âlem-penah (Feridun, s. 525'de Cem cah-i âlem-penah yazılmıştır) dünyaya sığınak olan padişah adil sultanların tasdik olunmuşu, aman ve emniyet sofrasını açan, tüm yaratılanlara

(Feridun, s. 525'de ehl-i iman tüm iman getirenlere yazılmıştır) emniyet ve doğruluk eserlerini yayan, nimet denizlerine ve faziletin kazılmadan akan (Basir) sızıntılarına (Feridun, s. 525'de Meâsir yazılmıştır) Allah'ın nimet çeşmelerine, ırmaklarına erişen,(ان الله يأمر بالعدل والاحسان); Kura'n-ı Kerim, 16, s. 90) ayet-i şerîfede olduğu gibi Allah ihsan ve adaleti emreder.

(Şiir)

Gölgesi güneş olan padişah

Keykubat (İslam'dan önce Kiyaniyan silsilesinin kurucusu) mertebeli Keyhüsrev

Padişahlık tahtına sahip

Işığın ve karanlığın padişahı (Feridun, s. 525'de Dârende-i taht-i penâhi / Dârâ-yi sepîd u siyâhî diye yazılmıştır)

Senin tacın güneşin tacından üstün

Senin tahtın Cemşid'in (Cemşit İslam öncesi büyük, bilgin padişahlardan) tahtından üstün

Dünyanın bir ucundan diğer ucuna her yerde ne kadar gönül varsa

Senin dostluğunu konuşuyor (Feridun, s. 525'de son iki mısra yoktur)

Hükümdarlık ve saltanat tarzında Kayser ve Hakan (Feridun, s. 525'de kayser Han yazılmıştır) onun kullarıdır, adalet ve sultanlıkta ise Kısra ve Enûşirvân ondan utanıp mahcup olmaları gereken bir padişaktır.

(Şiir)

Dönemin Kayseri (Sezar)ve ufukların hükümdarı

Dünyanın tek (şartsız)padişahı

Adalette Kayser ve Hakan gibi (Feridun, s. 525'de bu mısra yoktur)

Binlerce Enûşirvân onun kulu

Keşke Enûşirvân fazla yaşasaydı (Feridun, s. 525'de beyit bu şekilde yazılmıştır "Kaş Nûşirevân kunûn bûdî-Adleş an bişter fuzûn bûdî")

Adaleti öncesinden daha fazla olurdu

Adalet iddiasından mahcup olurdu

Rum padişahına kul olurdu

Mücahit ve savaşçı Şahın yanında

Kulluktan dolayı kıvanç duyardı

Allah'ın rahmeti ile güçlenen (Feridun, s. 525'de bu kısım böyle yazılmıştır El-muvaffak bil eltafil Rahmaniye el-müsteinbi-mevahibi'lmülkü'lazizi'l gaffar), Yüce Allah'ın nimetleriyle gani olan, nimetlerden ve faziletin sızıntılarından feyiz alan, karaların Sultanı, denizlerin Hakanı (سمى نبى الثقلين وارث ذوالقرنين كهف ا لخافقين) Sakaleyn Resulünün dediği gibi zülkarneyn varisi, batı ve doğunun dağ gibi dayanacağı hadîm-ül haremeyn eş-şerîfeyn Süleyman saltanatlı, haşmetli, adaletli, kudretli, hilafetli, azametli, vakarlı, şevketli, insafı, izzetli ve bahtlı Sultan Süleyman Han, göklerden yüce olan hilafetinden ve beka levhasında saltanat yıllarının sayılarından zeval alametleri bertaraf olsun ve eksilsin(Feridun, s. 525'de bu kısım şöyle yazılmıştır: El-müayit bil inayati'l Rebbaniye el-muvaffak b'leltafi'l Rahmaniye el-müstainbi-mevahibi'lmülkü'lazizi'l gaffar el-müstainmi'nreşehati'lfazlve'l itminan la zaleteklam-i hilafete merfue't-fevkel sema ve erkam-i saltanat-i merkumet ala levhi'l baka), riyasız dualar vasıtasıyla, kendini büyük fikirler ve düşünceler aynasında, iç nuru güneş gibi parlayan Câm-ı Cihânnümâsında (Dünyayı gösteren camdan olan top gibi bir şey) görünür ve her zaman ilham alan fikri, zaferli ve mübarek bahtının ve âlemi aydınlatan devletinin yardımıyla tüm insanlara ve kullara adalet ve insaf yaymaya, şirk ve fesat malikleri ve küfrün (Feridun, s. 526'da Şirk kelimesi de yazılmıştır) yardımcıların mahvetmesiyle halk o baht ve ikbal sahibinin dostu olup güvenine yakın olmaya aittir. Hakikaten Allah'ın lütuflarının(Feridun, s. 526'da Lütuf yazılmıştır) esintilerinden ve padişahın (Feridun, s. 526'da Padişahlığı yazılmıştır) sonsuz ihsanlarının akıntısından ve bereketinden, güven ve emniyetin hoş kokusu herkesin canının burnuna (Feridun, s. 526'da camlarının burnuna yazılmıştır), ihsan ve keremin sızıntıları âlem sakinlerinin damağına yetişmiş, her zaman iyilik sevenin sevgisi (Feridun, s. 526'da sevdiği yazılmıştır) ayetin muktezasınca(واشكروا نعمة الله وان كنتم اياه تعبدون ; Kur'an-ı Kerim, 16, s. 114), bu ayette söylendiği gibi o padişahın Allah'ın verdiği nimetlere, hazreti Hakan'ın merhametlerine şükretmeye çalışmıştır ki bu müddette itibar gözü ile müşahede edilmiş ve basiret sahiplerinin dikkatini çekmiştir. Her zaman yüksek himmeti, sonuna kadar geniş ve ferah düşünceli saygıdeğer niyeti bu ayete göre sözünü yerine getirmektir (و اوفوا بالعهد ان العهد كان ; Kur'an-ı Kerim, 17, s. 34) ve âlem sahasında o padişahın ahlak cömertliği ve iyiliklerinin müşahedesi sonucunda kendimi muhabbet, ihlâs (Feridun, s. 526'da devamında meveddet ve ihtisas kelimeleri yoktur), dostluk yolu ve aitlik de o kadar tahammülsüz (Feridun, s. 526'da Bi-ihiyari yerine ihtiyari yazılmıştır) ve bitap hissediyorum ki günden güne gerçek hemfikirliği (Feridun, s. 526'da mevvad-i muvafakat yerine Tevadd ve muvafakat yazılmıştır) ve samimi sadakatı binde bir (Feridun.A.B. 526'da yüzde bir yerine binde bir yazılmıştır) belki sayı ve miktardan hariç görerek düşüncemde çoğalma ve gelişme yönündedir (Feridun, s. 526'da semt kelimesi yazılmamıştır). Eski günlere bakıldığında şans eseri iki taraftan da uygun olmayan bazı işler olmuştur; üzgün ve üzüntülüym. Onları telafi etmede ve geçmişten yeniden elde etmede gayet düşünür ve şaşkıyım. Allah u Teâlâ'ya şükürler olsun bundan beri o yüce

makamlı padişahın iradesi iktizası ve onun iyiliğini sevenin sevgi niyeti ricası bu olumsuzlukların düzeltilmesidir. Bütün Müslümanların refahını gerektiren ve tüm insanların en iyi şekilde dünya ve ahretlerinin hayrını tazmin etme ve o durumu düzeltmenin başarısı mümkün olsun (Feridun, s. 526'da bu paragraf yazılmamıştır). Allaha şükürler olsun bizi bu yola hidayet etti (Kur'an-ı Kerim, 7, s. 43, الحمد لله الذى هدانا لهذا).

Şimdi abartısız ve mübalağasız (Feridun, s. 526'da Tesellüf yerine Tekellüf yazılmıştır) tüm dünya halkı özellikle memalik-i İnan halkı, yaşlı, genç, kafir, Müslüman, Türk, Tacik, uzak, yakın, sıradan, soylu, güçlü, güçsüz, erkek, kadın hatta küçük çocuklar ve çok yaşlılar yediden yetmişe herkes zaman zaman, akşam sabah farzları yerine getirdikten sonra o felek mertebeli padişahın mübarek saltanatının (Feridun, s. 526'da Hümayun-i A'nî an hazret) devamı ve günden güne yükselmesi için dua etmeyi kendilerine elzem belki farz bilmişler.

(Kıta)

Sen o Şahsın ki doğuda ve batıda (Feridun, s. 526'da Tu ân Şâhi ki ender şark u der garp şeklinde yazılmıştır)

Yahudi, Zerdüşti, Hristiyan, Müslüman

Hepsi tespih etmekte ve tespih demekte

Allah'im sonunu Mahmut et

Şüphesiz karanlık gecelerde hacet sahiplerinin duası özellikle her sene binlerce kişi gönül rahatlığı, batını ve zahiri duygularla Allah'ın evini tavaf etmeye ve Hazret-i Muhammed'in Medine-yi Mükerremesini, mukaddes İmamların türbelerini –Allah'ın selamı onların üzerine olsun (Feridun, s. 526'da Aleyhi ve aleyhima efzel'üt tahiyyet yazılmıştır) - ziyaret etmeye gidiyorlar ve isteklerin kıblesi, sadakat ve safa sahiplerinin hacet Ka'be'si (Feridun, s. 526'da Kible-i hacat yazılmıştır) olan o mukaddes mekânlarda itaat mihrabına yüz sürüp, sızlayarak isteklere icabet eden ve hacetleri veren Hazret'in (Feridun, s. 526'da Hazret yoktur) dergâhından ister. Nitekim buna dair hadisler ve rivayetler vardır. Devamlı icabet edilme hariç onların etki ve eserleri mübarek döneme ait olmuş ve olacaktır (Feridun, s. 526'da Bi izzı icabet makrun ve asar-i ân bi-rüzgar-i Ferhunde-i meymun ait şüde ve hahed şüd yazılmıştır) İnşallah u Teâlâ.

Dünyayı aydınlatan (Feridun, s. 526'da başlangıç Ba'd haza ile yazılmıştır) düşüncesi, örtüleri kaldıran Câm-ı Cihân Nümâ gibi yüzlerden ve arzulardan örtüyü bertaraf eder. Çünkü ihlâs ve özel ilişkilerin kaidesi icap eder ki münasebetler ve yakınlıklar vasıtasıyla (Feridun, s. 526'da vesilesiyle yazılmıştır)

kendimizi faydalı düşüncelerin üstünde tutup günden güne sadakat temelleri, dostluk ve muhabbet bağları ve ihlâsı sağlamlaştırıp güçlendirelim. Bu yüzden birkaç sene önce o doğru yolda olan taraftan (maksat Osmanlı) gelenlerden şöyle duyulmuştu ki: ibadet olarak her zaman Allah'ın evlerinin mimarıdır (Feridun, s. 526'da bi imaret-i büyütullah), - (انما يعمر مساجد الله), Kur'an-ı Kerim, 9, 18) Allah'ın camilerini tamir eden hayır düşünen fikir, (بربناء مسجد على التقوى), Kur'an-ı Kerim, 9, 108) takva üzerine o Cami'yi inşa etmiş-ikinci Mescid-i Aksa kurucusu olmuş (Feridun, s. 526 da bânî-i sani-i Mescid-i Aksa şeklinde yazılmıştır) ve ayette ifade edildiği üzere (التي لم يخلق مثلها في البلاد), Kur'an-ı Kerim, 89, 8) ülkelerde eşi benzeri bulunmayan kutlu caminin imarına başlanmış, tüm halk için tavanı yüksek ve mamur bir ev inşa edilmiş, görülmüş ve duyulmuştur ki ehl-i İslam'ın cümleten mevki ve makam seviyesinin yüksekliği o şerif mekânda, Allah evinin ardından gelmektedir ve bu evlerin tümünün hedefi nizamın tebliği, ibadet etmek ve Kuran okumaktır.

(Şiir)

Şahın camisi, Allah'ın lütfunun tümüdür
 Zikrin terennümü aya kadar yükselmiş
 Mavi göğün üzerine gelmiş
 Allah'ın lütfu ve ihsanı bir Kuran okunmakla fazlalaşmış
 İçeride tespih çekenlerin sesi
 Yukarıdaki dokuz kümbetten de yukarıya çıkmış (Feridun, s. 527'de Golgole teşbih bigünbed
 derûn- reftezehigünbed-i valaburûn diye yazılmıştır)
 Kimin rehberi saadet olursa
 O zaman ayağı onun kapısını çalar

Bu arada hayırlı şanlı binanın bitme haberi bana uğur ve mutlulukla yetiştirdi, son derece neşe ve sevinç geldi. İnşallah u Teâlâ günden güne büyüyen devletin dostlarına mübarek, uğurlu, sevinçli ve kutlu olsun. Tebrik ve tehniyet için bu silsilenin eski itikatlî ve hizmetkârlarından itibar ve itimat edilen dostların büyüğü Kemaleddin Tebet Ağa gönderildi ve böylelikle o şanlı bina için diğer hediyelerden daha üstün, armağanların ve hediyelerin âlâsı olan üç cilt Kuran gönderildi (Feridun, s. 527'de Az tuhafa diğer enseb ve ula ast ihda ve irsal reft ve devamında من خلفه و لا من يديه و لا من ياتيه الباطل من بين يديه و لا من خلفه Bir değerli kitap ki hiçbir zaman ona zarar gelmez ve batıl ona yol bulamaz kısmı yazılmıştır).

Gerçi görünüşte bu dost, o değerli mekânda ibadet edemiyor ama (*الحداد على الخير كفاعله* Hadis-i Nebevi), hadise göre Kuran'ın o kutsal mekânda okunma sevabından faydalanayım. Şüphesiz mükâfatı o Hazretin kutlu ve mübarek dönemine ait olacak. Şerif mekânların süslenmesinin tamamlanmasına (Feridun, s. 527'de ve çün ihtimam der tertib-i emakin-i şerife diye yazılmıştır) gayret göstermek son derece iyi, makbul ve sevilen bir iş olduğu nedeniyle (*و من يعظم شعائر الله فانها من تقوى القلوب* Kura'an-ı Kerim, 22, s. 3) oranın süslenmesi için layık olan halı tayin etmek belki en zaruri ihtiyaçlardandır ve bu diyarda halıyı kötü işlemezler. Bu dost da ressamlıktan anlar ve candan isteyerek o yeni cami ve mübarek ibadetgâh (Feridun, s. 527'de ân mescid-i cedit ve mabet) için halı göndermenin uygun olduğu aklımdan geçti. Bunun için de sayısını, enini boyunu, rengini, desenini ve çevresini öğrenmek gerekir. Eğer emir buyurlarsa o ayrıntılar yazılsın yada enine ve boyuna uygun zirâ' demirden ölçü yapılsın ve dergah-ı Âlem-penâhın kemîne kullarından olan Tebet Ağa ile gönderilsin ki az çok olmasın ve aynı ölçülerde (Feridun, s. 527'de Tertip dâde yazılmış ki İvoğlu'da yoktur) dua talipleri (Feridun. A.B. 527'de mevakıf-i dua yazılmıştır), ibadet ve itaat dergahının sakinlerinin ayakları altında halılar olsun; çünkü istek ve irademiz halis hayırdır. Arkadaşlık tarzı bu gibi işlerde perdenin tamamen kalkmasını ve isteklerin yazılmasını icap eder. Ben de iyi işlerin yapılmasıyla onun mükafatından haz alıp sevap kazanayım, çünkü bu ihlaslı mektubun yazılmasından maksat, dostluk ve ilişkilerin kaidelerine özeldir, çaresiz kalemin hareketi yazıyı uzatma yönünden kısaltmaya doğru meyillidir. Din ve dünya saadetine gerekli riyasız dua şartıyla mektup kısaltılır.

(Şiir)

Allah'ım sen bu derviş seven şahı ki
 Halkın rahatlığı onun gölgesindedir
 Uzun zaman halkın başında kalıcı et
 İtaate nail olmakla yüreğini canlı tut (Feridun. A.B. 527'de bu beyit yoktur)
 Bu ona yeter Ulu Allah'tan
 Hayra nail olması ziyade olsun

Sonuç

Şah I. Tahmasb yarım asır boyunca Safevi topraklarının hükümdarıydı. Bu dönemin siyaset sahnesinde Avrupa'da I. Fransuva, V. Şarlken, VIII. Hanri, Rusya'da Korkunç İvan ve Osmanlıda Sultan I. Süleyman hükümdarlık yapmaktaydı. Siyaset ortamında Şah I. Tahmasb'ın en önemli rakibi işe Sultan Süleyman Han idi. Bu sultan döneminde Osmanlı Devleti toprak genişliği ve güçlenme açısından had sayfaya gelmiştir.

Sultan I. Selim zamanında 1514 Çaldıran seferiyle başlayan mücadeleler bu iki hükümdar döneminde de devam etmiştir. Şah I. Tahmasb hâkim güce meydan okumak yerine artık savunma pozisyonuna geçmiştir. Tahmasb, Kanuni ile savaşmaktan özellikle kaçındı çünkü bu kudretli rakibini muharebe meydanlarında yenecek kadar güce sahip olmadığını biliyordu. Ayrıca bir hükümdar olarak egemenliğinde bulunan halkın mal ve can varlıklarını korumakla hükümlüydü. Bu sebepten dolayı bu savaşlarında her iki devlet halkına maddi ve manevi zarardan başka bir faydası olmadığını anlayarak mücadeleden kaçınarak barış ve sulhu seçmiştir. Nihayet Amasya Antlaşması bu gerginliklere son vererek iki ülke arasında uzun bir süre barış ve dostluğa vesile olmuştur. Şah I. Tahmasb ele geçen bu barışı fırsat bilerek dostluk ve sulhun devamlı olmasına çalışarak Süleymaniye külliyesi bittiği zaman Osmanlı Devleti'ne elçilik heyeti ile birlikte nefis hediyeler ve sevgi dolu bir mektubu Osmanlı Devleti'ne göndermiştir. Şah, mektubunda Sultan Süleyman'ı anlamlı ve değerli ifadelerle övmüştür. Mektupta onu İran Tarihinin en büyük, şevketli, haşmetli, kudretli ve adaletli padişahlarıyla aynı kefeye koymak değil onlardan daha üstün makama getirmiştir. Sultan Süleyman'ı zulümle mücadele etmekte İran'ın eski ve efsanevi şahlarından Feridun'a, Sultanın Osmanlı İmparatorluğunu altın çağına getirme özelliğini Sasanilerin en parlak dönemlerinin padişahı Kısra'ya ve büyük işler yapımında ve kudrette İran tarihinde en güçlü olan Cemşid'e benzetiyor. Sultan Süleyman'ın cömertliğinden bahsederken kapısını, hacet ve isteklerin Kâbe'si ve Hazret-i Süleyman gibi yüzüğü elinde derd-mend insanların müşküllerini çözmektedir. Adalet konusunda ise İran tarihinde adaleti dillere destan olan meşhur padişah Anuşirvan ile kıyaslayarak anlatmış ki eğer şimdi bu adil padişah yaşasaydı Kanuni'nin adaleti yanında utanırdı.

Demek ki Şah I. Tahmasb gerçekten Kanuni ile savaş ve düşmanlık istemiyordu ve onun için bu dostluk o kadar değerli sayılırdı ki İran Tarihinin gelmişini geçmişini onun yoluna sermiştir (onun faziletlerini anlatmak için kullanmıştır). Anlattığımız gibi tebrik-name ile birlikte nefis hediyelerde gönderilmiştir. Maalesef bu hediyeler hakkında halk arasında gerçekten uzak olan söylentiler dolaşmaktadır. Şöyle ki Şah I. Tahmasb tarafından aşağılamak niyetiyle gönderilen mücevherler Sultan'ın emriyle ovulup minare toprağa karıştırılmıştır. Önceden de değindiğimiz gibi bu tarz söylentileri hikâye yapıp anlatmak iki halk arasında bulunan ilişki ve bağları koparmak gayesine hizmet etmektir. Hâlbuki Şah'ın niyeti dostluk ve refakattir. Böyle bir rivayetin doğru olmadığını *Münşeat'üs Selatin'*de Sultan Süleyman tarafından yazılan mektubun cevabına bakarsak konunun öyle olmadığı tamamen ortadadır. Şah I. Tahmasb cami-i şerifin tezyini için Sultan Süleyman'dan İran'da halı dokunulmasına izin istemiştir. Bu hükümdarların özelliklerini anlatırken de söylediğimiz gibi Şah I. Tahmasb yetenek ve aldığı eğitimden dolayı iyi bir nakkaş sayılırdı. Bu nedenle de Sultan Süleyman'a halıların desenini kendisinin yapacağını yazmıştır. Şah'a gönderilen

mektupta bu mabet-i münif binasına başlamadan önce lazım olan mühimmatın tedariki için her tarafa fermanlar sadır olup, ferş, kanadil ve sair tezyin eşyaları müheyya ve itmam olunup. Şah Tahmasb'ın elçisinin huzura kabul edilmesi ve memur olduğu umuru kusursuz yerine getirmesine de temas edilmiştir.

Kaynakça

- Durmuş, İ. (2000). İnşâ. İslam Ansiklopedisi, 22, 334-337. İstanbul.
- Ebu'l-kasım Haydar Bey İvoğlu, (11h/1688) Mecme'ul İnşâ. Tahran Milli Kütüphanesi. nr. 1071-F.
- Feridun, A. (1275h.). Münşe'atü's- selâtin, I, İstanbul.
- Hamçi, M. (1385 h.ş/ 2006). Gencîne-yi Esnad. 16(1), 18-22.
- İskender Beyk Türkmen, Muhammed Yusuf Valeh. (Sür.1317 h.ş/1938). Zeyl-i Âlem Ârâ-yi Abbasî. Ed. Süheylî Hansârî. Tahran.
- Kütükoğlu, B. S. (1970). Tahmasp I. İslam Ansiklopedisi, 11, 642, İstanbul. Milli Eğitim Bakanlığı.
- Kütükoğlu, M.S. (2013). Osmanlı belgelerinin dili (diplomatik), Türk Tarih Kurumu. Ankara.
- Nevaî, A. (1350 h.ş/1971). Şah Tahmasb-ı Safevi (Esnad ve Mukatıbat-ı Tarihi), Tahran.
- Nevaî, A. (1378 h.ş/1999). Revabit-ı Siyasi ve İktisadi-yi İran der Devre-yı Safeviyye, Tahran.
- Özcan, A. (1995). Feridun Ahmed Bey. İslam Ansiklopedisi, 12, 396-397, İstanbul.

LAMRe

Library, Archive and Museum Research Journal

Bilgi Bilimine Zararları Açısından Telif Haklarının İhlali ve Vergi Kaçakçılığı Suçları

Violation of Copyright Rules and Tax Evasion Harming to Information Science

Hülya ÇELİK ŞEŞEN*

Öz: Günümüzde bilgi üretimi ve enformasyon ediniminin hızla artmasına bağlı olarak bilginin kalitesinin korunabilmesi amacıyla, bilgi üreticileri ve bilgilibilim uzmanlarının daha özenli çalışmaları ve araştırma verilerini hukuka uygun şekilde koruyabilmeleri gerekmektedir. Enformasyon suçlarının dolaylı yoldan etkilediği diğer suçlar kategorisine, devleti ciddi zararlara uğratan 'vergi kaçakçılığı' suçları da dahil olmaktadır. Maddi ve manevi önemli bir suç unsuru olan mali suçlar ve vergi kaçakçılığı suçlarına karşı, Türk Ceza Kanunu'na dayanılarak suçta iştirak eden kişilere ekonomik yaptırımlar uygulanmaktadır. Vergi kaçakçılığı suçunda, kanun koyucu adli para cezası ve/veya hapis cezası ön görebilmektedir. Bunun yanında vergi kaçakçılığı suçu, devletin alması gereken vergi miktarına zarar verdiğinden, bu hem parasal değerde hem de cezai yaptırım olarak uygulanabilmektedir. Vergi kaçakçılığı suçları ve Türk Suç Sistemi'nde bu suça uygulanan yaptırımların hukuki boyutu, ilgili çalışmada detaylı şekilde ele alınmıştır. Çalışma, literatür taraması yöntemiyle uygulanmıştır. Çalışma sonucunda; Türkiye de bilgi kaynaklarının çoğaltılması ve bilgi uzmanlarının telif haklarına uyum konusunda bazı yasal suçlar işlendiği ve vergi kaçakçılığı konusuna da dikkat edilmediği görülmüştür. Çalışmada, vergi kaçakçılığı suçlarına karşı uygulanan güncel hukuksal yaptırımlar üzerinde de durulmuş ve çalışma sorunlu durumların çözümü için öneriler ile sonlandırılmıştır.

Anahtar Sözcükler: BilgiBilim, Telif Hakları Hukuku, Vergi Kaçakçılığı, Türkiye.

Abstract: Information professionals and information science experts should take into consideration the legal protection of research data and of the other types of information to protect the quality of such inputs that are being rapidly increased and acquired. Tax evasion is among those categories of crimes causing serious harms to the state and has both material and immaterial elements in which as a result financial sanctions are imposed on persons participating in such crimes according to the Turkish Criminal Code. Furthermore, the legislator may even foresee punitive fine and/or imprisonment in case of commitment of tax evasion crimes. Additionally, since tax evasion decreases the amount of the tax that the state receives the harm might be compensated by a monetary or a criminal sanction. Tax evasion crimes and the legal dimension of the sanctions imposed on this crime within the Turkish criminal system are discussed in detail in the literature. The current work applies a literature review method and the findings point that, there are crimes exist in Turkey related to the false methods applied in reproduction of the information resources and the tendency shown by some information professionals regarding copyright law ignorance. The study also focuses on the current legal sanctions against tax evasion crimes that seem problematic and raises some recommendations for solving these problems.

Keywords: Informationscience, Copyright Law, Tax Evasion, Turkey

Hülya ÇELİK ŞEŞEN: Öğr. Gör., Bartın Üniversitesi, Bartın Meslek Yüksekokulu, Hukuk Bölümü, Bartın, Türkiye.

Email: hulyacelik@bartin.edu.tr

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7846-2155>

Bildirimler:
Sorumlu Yazar*

Geliş/Received: 12.09.2020

Düzeltilme/Correction: 17.09.2020

Kabul/Accepted: 28.09.2020

Giriş

Günümüzde bilginin içeriğinin olduğu kadar, doğruluğunun da korunması en büyük sorunlardan biri durumuna gelmiştir. Bilgi bilim geniş kapsamlı bir disiplin olup; hukuk, dilbilim, psikoloji, bilgisayar teknolojileri, matematik, iletişim vb. disiplinlerle desteklenir durumdadır. Bilgi bilimi bu tür meslek dallarındaki kişilerin yeni bilgilerden yararlanabilmeleri için gerekli bilgilerin en yararlı şekilde kullanıcıya ulaşmasını ve sunulmasını sağlamaktadır. Dijitalleştirme ve çoğaltma teknolojisinin hızlanması ile birlikte; bilginin çalınması, bilginin yasal izni olan kişilerden habersiz çoğaltılması, telif haklarının ihlali, bilginin ticari bir meta olarak pazarlanması vb. sıkıntılar baş göstermeye başlamıştır. Araştırmacılar ve araştırma verilerini elde eden kişiler, elde ettikleri verilerin tüm bilimsel ve akademik dünyada değer görmesini isterler. Fakat bu olumlu-fedakâr isteklerinin ve emeklerinin hiçbir dönemde suistimal edilmemesi gerekmektedir. Bu nedenle yazar haklarının yasal açılardan korunabilmesi için 'telif hakları yasaları' oluşturulmuştur. Telif hakları; "kişinin her türlü fikri emeği ile meydana getirdiği ürünler üzerinde hukuken sağlanan haklarıdır" ("Telif Hakları Genel Müdürlüğü", 2020). Telif haklarının varlığı ile hem eser üreticileri hem yayınevleri hem de üreticilerin geriden gelen mirasçılarının eserler üzerindeki maddi/manevi hakları korunmaktadır. Telif haklarının ihlal edilip-edilmediği veya mevcut ihlallere karşı yapılması gereken maddi/manevi yaptırımlar 'telif hukuku' ile takip edilmektedir. Telif hukukunun gereklilik nedenleri şunlardır:

- a) *"Herkesin sahibi bulunduğu (yarattığı) her türlü bilim, edebiyat veya sanat eserinden doğan manevi ve maddi yararlarını korunmasını isteme hakkı vardır.*
- b) *Eserler, insan hayatını yaşamaya değer kılan bir güvencedir. Buluşlar ve sanat eserlerini korunmasını sağlamak, dikkatle izlenmesi gereken bir Devlet görevidir. Yaratıcı düşünce ürünlerinin yeterince korunmadığı bir toplumda ilerleme kaydedilmesi mümkün değildir. Bu koruma ise devletin görevidir ve ancak etkin bir fikri hak mevzuatıyla mümkündür.*
- c) *Fikri haklarda eser sahibi ile toplum, ulusal menfaatler ve dış dinamikler arasındaki dengeler esastır ve bu denge kurulduğu oranda fikri hukuk mevzuatı başarıya ulaşmış sayılır" ("Telif Hakkı", 2020).*

Dijitalleştirme ve çoğaltma teknolojisinin hızlanması ve paranın hüküm sürdüğü bir kapitalist sistem ile birlikte günümüzde telif suçları ve buna bağlı diğer suçlar da artmıştır. Genel olarak bilginin çalınması, bilginin yasal izni olan kişilerden habersiz çoğaltılması, telif haklarının ihlali, bilginin ticari bir meta olarak pazarlanması vb. sıkıntılar her geçen gün alınan yasal önlemlere rağmen suçun işlenmesini kolaylaştırmaktadır. Tüm bunlar, kültür ve sanat eserlerinin telif haklarını koruma konusunda toplumun

algısını; eser yaratıcısına (yazara, sanata, sanatçıya) ne ölçüde saygı duyulduğunu göstermesi bakımından birer imleçtir. Üstelik bu görüntülerin normalmiş gibi algılanması ve kanıksanması telif kültürünün gelişmediği ülkelerde sık görülen bir durumdur. Öyle ki bazı şehirlerimizde korsan eserlerin satıldığı tezgâhlar, aynı eserlerin orijinallerinin satıldığı yayınevlerinin, mağazaların önünde serbestçe kurulmaktadır. Bugün korsan baskısı bulunmayan kitap, kaset, CD ya da VCD yok gibidir (Memduhoğlu, 2008, s. 125). Devlet, 2008 yılından başlayarak 2020 yılına kadar korsan eserlerle mücadele konusunda birçok önlemler almış olsa da bu sefer de eserlerin internetten çoğaltılmasının önüne bir türlü geçilememektedir.

Tüm bu suç unsurlarının dolaylı yoldan etkilediği diğer suçlar kategorisine, devleti ciddi zararlara uğratan ‘vergi kaçakçılığı’ suçları da dahil olmaktadır. Vergi kaçakçılığı suçları, bazı kurumlarda kitap veya kültürel malzeme ihalelerinin usulsüz yerine getirilmesi, korsan kitapçılık, yayınevlerinin vergiden kaçırabilecek şekilde ufak muhasebe düzenbazlıkları yapmaları vb. çeşitli şekillerde meydana gelmektedir. Maddi ve manevi önemli bir suç unsuru olan mali suçlar ve vergi kaçakçılığı suçlarında, suça iştirak eden kişilere yönelik olarak ekonomik yaptırımlar uygulanmaktadır. Vergi kaçakçılığı suçları, devlet ve vatandaş arasında çözümlenmesi gereken bir suç çeşididir. Bunun yanında vergi kaçakçılığı suçu, devletin alması gereken vergi miktarına zarar verdiği için, bu suçlar tarafından korunan yasal değer çoğunlukla parasal değerde olmakla birlikte, cezai yaptırım olarak da suçlu kişilere karşı farklı cezalar da uygulanabilmektedir.

1. Vergi Yükümlülüğü Kavramı

Bir devletin vergi alabilmesi için, belirli bir toprak parçası üzerinde yetki sahibi olması gerekmektedir. Vergilerin kanuniliği ilkesi gereği devleti yöneten iktidarın, halkı keyfi vergilendirmesinin önlenmesi gerekmektedir. Bu önlemenin yasal dayanağı, ‘vergi kanunudur’. Vergi kanunları, devletin gelirlerinin bir düzen içinde alacak-borç ilişkisini sağlayabilmesi bakımından önemlidir. “*Ancak unutulmamalıdır ki vergi kanunlarının tatbiki, vatandaşın çok hassas olduğu bir noktaya, yani mali güçlerine, tesir eder. Bu noktada vergilendirme yetkisi normlar hiyerarşisinde yasama organınca ele alınmış ve anayasalara girmiştir*” (Özer, 1968, s. 101).

Her ülkede devletin vergi alabilme yetkisi, devletin anayasasına bağlıdır. Bunun nedeni, özellikle, demokratik ülkelerde halktan alınacak vergi ve benzeri yükümlülüklerin yine halkın iradesine ve rızasına

dayanması gereğidir. “Bu itibarla devletlerin anayasalarında mali hükümlerin yer alması tarihi gelişim olarak milletin iradesinin esas alınmasının bir sonucudur” (Erginay, 1983, s. 57).

Türkiye’de yürürlükte bulunan 1982 Anayasası’nın Temel Hak ve Ödevler başlıklı İkinci Kısımında yer alan Siyasi Hak ve Ödevler başlıklı Dördüncü bölümünde Vergi Ödevi başlıklı 73. Maddeye göre;

- a) “Herkes, kamu giderlerini karşılamak üzere, mali gücüne göre, vergi ödemekle yükümlüdür.
- b) Vergi yükünün adaletli ve dengeli dağılımı, maliye politikasının sosyal amacıdır.
- c) Vergi, resim, harç ve benzeri mali yükümlülükler kanunla konulur, değiştirilir veya kaldırılır.
- d) Vergi, resim, harç ve benzeri yükümlülüklerin muaflık, istisnalar ve indirimleriyle oranlarına ilişkin hükümlerinde kanunun belirttiği yukarı ve aşağı sınırlar içinde değişiklik yapma yetkisi Cumhurbaşkanlığına verilebilir” (“Vergi Usul Kanunu”, 2020).

Vergi suçları, devlet hazinesine karşı işlenen ekonomik suçlardır. Devlet hazinesinin zarar görmesinin engellenmesi kamu yararı ile özdeşleşmektedir. Vergi suçlarının işlenmesindeki en önemli neden, toplumun sosyal, ekonomik ve mali yapısının ileri derecede bozuk olmasındandır. Ekonomik olarak yıkık durumdaki vatandaşlar ve maddi olarak daha fazla kazanma hırsına sahip olan zengin vatandaşlar da vergi ödemekten kaçınmakta ve suç işlemeyi göze alabilmektedir.

2. Vergi Kaçakçılığı Suçları Kavramı

Vergi kaçakçılığı suçu, Türk Ceza Kanunu’na göre mali bir suç çeşididir ve devletin para rejimini (gelir-gider ilişkilerini) ilgilendiren unsurları bünyesinde barındırmaktadır. Türk Ceza Kanunu’nda¹ vergi suçunun detayları şunlardır:

--Vergi kaçakçılığı suçu, vergi kanunlarına göre tutulan veya düzenlenen ve saklanma/ibraz mecburiyeti bulunan defter ve kayıtların, fatura veya diğer belgelerin hukuka aykırı olarak düzenlenmesi, kullanılması, tahrif edilmesi, yok edilmesi; bu evrak ve kayıtlarda hesap ve muhasebe hileleri yapılması ile meydana gelen vergi suçlarından (Vergi Usul Kanunu md. 359). Uygulamada vergi kaçakçılığı suçları arasında en çok rastlanılan suç tipi sahte fatura düzenleme veya kullanma (naylon fatura) suçudur. Vergi Usul Kanunu normlarının ihlal edilmesiyle oluşan vergi kaçakçılığı suçunun soruşturma ve kovuşturması Ceza Muhakemesi Kanununun genel hükümleri uygulanarak yapılır. Vergi suçları, resen soruşturulur, bu suçlara dair herhangi bir şikâyet süresi yoktur. Şikâyetten vazgeçme ceza davasının düşmesi sonucunu

¹ <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.4.213.pdf>

doğurmaz. Vergi suçlarında yargılama yapma görevi, Asliye Ceza Mahkemesi tarafından yerine getirilir. Dava zamanaşımı, suçun işlendiği tarihten itibaren belli bir süre geçtiği halde dava açılmamış veya dava açılmasına rağmen kanuni süre içinde sonuçlandırılmamış ise ceza davasının düşmesi sonucunu doğuran bir ceza hukuku kurumudur. Vergi suçlarında dava zamanaşımı süresi TCK'nın genel zamanaşımı hükümlerine göre belirlenir. TCK'a göre, vergi suçlarında temel dava zamanaşımı süresi 8 yıldır. Vergi suçlarında dava zamanaşımının başlama tarihleri her eyleme göre ayrı ayrı değerlendirilmelidir Buna göre;

- Hesap ve muhasebe hilesi yapmak suretiyle işlenen vergi suçlarında dava zamanaşımı, kayıtlarda hilenin yapıldığı tarihten itibaren işlemeye başlar. Fiil birden fazla kere işlenmişse, örneğin, her ay düzenli bir şekilde muhasebe hilesi yapılmışsa, en son fiilin işlendiği tarih dava zamanaşımının başlama tarihi olarak kabul edilir.
- Sahte hesap açılması suretiyle vergi kaçakçılığı suçunda dava zamanaşımı hesabın açıldığı tarihten itibaren işlemeye başlar.
- Çifte defter tutma suretiyle işlenen vergi suçunda, hesap ve işlemlerin yasa dışı defter, belge veya diğer kayıt ortamlarına kaydedildiği tarihte dava zamanaşımı süresi işlemeye başlar.
- Defter, kayıt ve belgeleri tahrif etmek suretiyle işlenen vergi suçunda, dava zamanaşımı süresi tahrifatın yapıldığı tarihten itibaren işlemeye başlar.
- Vergi incelemesi sırasında incelemeye yetkili elemanlara varlığı noter tasdik kayıtları veya sair suretle sabit olan defter ve belgelerin ibraz edilmemesi suretiyle Vergi Usul Kanunu'na muhalefet suçunda dava zamanaşımı süresi, defter ve belgeleri isteme yazısının usule uygun tebliğ edilmesinden sonra verilen sürenin bitmesinden sonraki gün başlar.
- Muhteviyatı itibariyle yanıltıcı belge düzenlemek suretiyle Vergi Usul Kanunu'na muhalefet suçunda dava zamanaşımı süresi belgenin düzenlendiği tarihten itibaren başlar.
- Saklama/ibraz zorunluluğu bulunan defter, kayıt ve belgeleri yok etmek suretiyle vergi suçunda dava zamanaşımı süresi, yok etme eyleminin işlendiği tarihten itibaren işlemeye başlar.
- Sahte belge düzenlemek suretiyle işlenen vergi suçunda dava zamanaşımı süresi sahte belgenin düzenlendiği günden itibaren işlemeye başlar. Örneğin, sahte fatura düzenlenmesi halinde sahte faturanın düzenlendiği gün dava zamanaşımı süresi işlemeye başlar. --

Vergi kaçakçılığı suçları, devletin mali dengesinin korunup-korunamaması konusunu da etkilemektedir ve bu açıdan da yine mali suçlar olarak addedilmesi gerekmektedir. Vergi kaçakçılığı suçunun

tanımlanmasında ekonomik suç ifadesinin kullanılması, zararın uygulanması ve sonucunda ortaya çıkan suçun niteliği ve türüyle ilgilidir. Örneğin Türk Ceza Kanunu'nda kasten insan öldürme ve yaralama suçları, kişilere karşı işlenen suçlardan, hayata karşı işlenen suçların başlığı altında düzenlenmiştir. Bu nedenle 'vergi kaçakçılığı suçu da ekonomik bir yapıda olduğundan, ekonomik suçlar başlığı altında incelenir. Vergi kaçakçılığı suçlarının ekonomik gelişmelerle doğru orantılı şekilde değişime uğradığı ve zaman içerisinde dönüşüm geçirerek çeşitlendiği de görülmektedir. Bu suçların ortaya çıkartılmasındaki zorluklar nedeniyle yaptırımlarında zaman içerisinde değişmesi kaçınılmaz olmaktadır. Diğer bir ifadeyle suçun engellenmesi amacıyla kullanılan araç ve yöntemlerin de değişimi suçla mücadele ve suçun önlenmesi adına oldukça gereklidir. “Bu açıdan bakıldığında vergi kaçakçılığı suçuyla mücadelede başarılı olunabilmesi adına öncelikli olarak suç tanımının doğru şekilde yapılması, suçların nelerden oluştuğunun tespitinin yanında suçun nedenlerinin, etkilerinin ve suçla mücadele yöntemlerinin kusursuz şekilde belirlenmesi gerekir” (Kahraman ve Atsan, 2018, s. 170).

Vergi kaçakçılığı suçuyla mücadele; Türkiye gibi kanunların göz ardı edildiği ve depotizm (adam kayırmacılık) vb. olumsuz unsurların günlük yaşamın içinde bile yüksek oranda işlevsel olduğu ülkelerde çok zorlukla yürütülebilmektedir. Çünkü Türkiye de özel işletmeler, kamu idareleri ve hukukta görülen olumsuz durumların bir türlü düzeltilememesi, yetersiz istihdam, düşük maaşlı ve yanlış personel politikasının varlığı, etiksel kuralları asla göz önüne almayan meslek gruplarının çoğunlukta olması vb. olumsuz nedenler, vergi kaçakçılığı gibi önemli bir suç türüyle mücadeleyi oldukça zorlaştırmaktadır. Bu durumlar da beraberinde birçok meslek içerisinde, mesleksel yozlaşmayı getirmektedir. Ayrıca yolsuzluk sonucunda devletin uğradığı ekonomik darbeler ve işletmecilik açısından rekabetin de doğrudan zarar görmesi gibi birçok olumsuz faktörün sonucu olarak; vatandaşların vergi kaçırmaktan asla utanmaması, vergi kaçırmaktan korkmaması, vergi kaçırmanın getireceği olumsuz sonuçları umursamamasına neden olmaktadır.

Vergi kaçakçılığıyla mücadele edebilmek için kanuni yaptırımların uygulanması ve istikrarlı şekilde devamlılığı önemlidir. Hem suçun önlenmesi hem de suç işlendikten sonra suçluyla mücadele için olması gereken düzenlemelere dikkat edilmelidir. Kanuni ihlallerin ceza kanunlarıyla yaptırım altına alınması ve yaptırımların kararlılıkla uygulanması gerekmektedir. Vergi kaçakçılığı suçu sadece adliyelerin mücadele etmesi gereken bir suç değil, devletin ve hükümetin de mücadele etmesi gereken bir suç çeşidi olarak görülmelidir. Ayrıca vergi kaçakçılığı suçlarıyla mücadele edebilmek için devletin gücünün, suça iştirak edenlere karşı hissettirilmesi önemlidir. Vergi kaçakçılığıyla güçlü bir mücadelenin yapılması suça iştirak

eden çıkar gruplarının güçlenmesini engellerken; kamu kaynaklarının etkin kullanılmasının önündeki engellerden birini de ortadan kaldırmaktadır.

Vergi kaçakçılığı suçunu işleyenlere karşı ekonomik yaptırımların yanında; hürriyeti bağlayıcı cezaların gerektiğinde uygulanmaya başlanmıştır. Cezaların genellikle ekonomik olmasının yanında, büyük ceza davalarında hürriyeti bağlayıcı cezaların uygulanmasının suçla mücadele açısından olumlu etkisi olabilir. Ancak kişileri suç işlemekten caydırıcı olan husus, yaptırımların ağırlığı değil asla cezasız kalmayacağı düşüncesidir. Vergi kaçakçılığı suçuyla korunan alan, her ne kadar sadece ekonomik alan gibi görünse bile kamu idaresinin zarar gören sıfatı nedeniyle belirli somut zararların ötesinde ekonomik ahlakında olumsuz etkilenmesine yol açmaktadır. *“Bu nedenle yaptırımların adli para cezası ve hürriyeti bağlayıcı ceza olarak birlikte uygulanması söz konusu ahlakın olumsuz etkilenmesine engel olabilecektir”* (Kahraman ve Atsan, 2018, s. 170).

3. Dünyada Vergi Kaçakçılığı Suçlarıyla Mücadele

Dünyada vergi kaçakçılığının büyük bir suç olarak görüldüğü ve gereken yaptırımların yerine getirildiği görülmektedir. Bu konuda bir uygulama örneğine değinildiğinde; Amerika Birleşik Devletleri’nde 1930’lu yıllarda büyük bir suç örgütü kurarak çeşitli suçlara karışan ünlü gangster Al Capone örneği verilebilir. Al Capone’un vergi dünyası ile ilgili olan hayat hikayesi şöyledir:

“En ünlü Amerikan gangsterlerinden biri olan Alphonso Gabriel Al Capone, 1893’te ABD’ye göç etmiş Napolili bir İtalyan ailenin çocuğu olarak 1899’da New York’ta doğmuştur. Doğduğu şehirde pek çok işte çalışmıştır. Bu işlerden biri olan bar fedailiği sırasında yüzüne aldığı üç yara nedeniyle daha sonraları kendisine yaralı yüz (scarface) lakabı takılmıştır. Al Capone suç dünyasındaki yükselişini 1920’li yıllardaki içki yasağı sayesinde gerçekleştirebilmiştir. Chicago’da içki kaçakçılığından büyük paralar kazanmıştır. Chicago’nun banliyölerinden Çıçero’da kendi adamını belediye başkanı seçtirerek elde ettiği yasal güvenceyle gücünü arttırmıştır. Zaman içerisinde birçok rakibi ve düşmanı türemiştir. 1929’a gelindiğinde düşmanlarıyla arasındaki gerilim savaşa dönüşmüştür. 14 Şubat 1929’da rakip gangster çetesinden yedi kişiyi öldürmüş ama Sevgililer Günü Katliamı olarak anılan bu olayın Al Capone ile bağlantısı asla kanıtlanamamıştır. Pek çok kirlî işe ve cinayete bulaştığı söylenen Al Capone işlediği birçok suçu örtbas edebilmiştir. Ama 1929’da vergi kaçakçılığından tutuklanmış ve ünlü Alcatraz Hapishanesi’ne konulmuştur. 1947 yılında da burada hayatını kaybetmiştir” (“Al Capone”, 2020).

Al Capone örneğinde de görüldüğü gibi; o dönemde ABD adaletinin kriminal suçların aydınlatılması bakımından çok güçsüz ve bozuk olduğu görülebilmektedir. O dönem ABD’de vergi denetiminin, polisin yakalayamadığı, adaletin suçlayamadığı kimseleri bile yakalayabileceği görülmektedir. Al Capone gibi adi bir suçlu ancak bir vergi cezası ile yakalanabilmiştir. Dönemin Amerikan vergi sistemi hiçbir açığa izin vermemektedir. Bu konuda, hiçbir kişiye iltimas geçilmemektedir. Bir kimsenin vergi kaçırıp kaçırmadığının hangi yöntemlerle belirlenebileceği, herhangi bir suç bulunduğu bir suçlama yapılacaksa bunun nasıl delillendirileceği, nasıl belgelendirileceği ve nihayet suçlu oldukları ileri sürülenlerin nasıl yargılanabilecekleri üzerinde belirli kurallar belirlenmiştir.

Vergi hukukunda vergi idaresi ile vergi yükümlüsü veya sorumlusu vatandaş arasında hiçbir biçimde, örneğin ceza hukukunda olduğu gibi iddia ile savunma arasında bir eşitlik yoktur. Vergi kanunları yazılırken vergi idaresi tarafı açık biçimde üstün tutulmuş, siyah ile beyaz arasındaki gri alanlar hep vergi idaresi lehinde yorumlanmıştır.

4. Türkiye’de Vergi Kaçakçılığıyla Mücadele

Ülkemizde vergi denetimi örgütü olan Hazine ve Maliye Bakanlığı Teşkilatı, Osmanlı Devleti’nden devralınmış ve sistem ana hatları ile Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren varlığını sürdürmüştür. Günümüzde vergi denetimi, Hazine ve Maliye Bakanına bağlı maliye müfettişleri, maliye müfettiş yardımcıları, hesap uzmanları, hesap uzman yardımcıları gelir idaresi başkanına bağlı olarak görev yapan gelirler kontrolörleri, stajyer gelirler kontrolörleri ile ilin en büyük mal memuru, vergi dairesi başkanına bağlı olarak görev yapan vergi denetmenleri ve vergi denetmen yardımcılığı ile vergi dairesi müdürleri tarafından gerçekleştirilmektedir (Topçu, 2005, s. 6). Vergi denetim faaliyetleri, Hazine ve Maliye Bakanlığı’na bağlı merkez ve taşra örgütü denetim birimleri aracılığı ile ortaklaşa yürütülmektedir. Yılın belirli dönemleri (Mart ve Nisan ayları) vergi denetimlerinin sıklaştırıldığı dönemlerdir. Vergi denetiminin verimli yapılmasıyla, ileride oluşabilecek potansiyel vergi kayıp kaçaklarının da tespit edilebilmesi kolaylaşmaktadır.

Türk Ceza Kanunu’nun 21. Maddesinde² *..Suçun oluşması kastın varlığına bağlıdır. Kast, suçun kanunî tanımındaki unsurların bilerek ve istenerek gerçekleştirilmesidir*” denilmektedir. Yani kastın isteme unsuru, suçun maddi unsurlarının gerçekleştirilmesine yönelik iradeyi ifade etmektedir.

² Türk Ceza Kanunu, 2020. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5237.pdf>

Vergi Usul Kanunu'nun 359. Maddesi, “..yanıltıcı belge kullananlar.. 18 aydan üç yıla kadar hapis cezasına hükmolunur” demektir. Dikkat edilirse bu ikincisinde ceza adaletinin temeli olan kasıt aranmamakta, bilmeden kullanma dahi ceza kapsamında sayılmaktadır.

Ülkemizde zaman zaman çıkarılan vergi affı yasalarına rağmen; işverenler daha çok kazanma hırsı ile naylon faturacılık ile sahte ve eksik vergi bildirimleri yapmaya devam etmektedirler. Bu işverenlerin sıkı denetlenmesi ile birlikte vergi kayıp ve kaçakları da ortaya çıkmaya başlamış, dolayısıyla vergi kayıp ve kaçakçılığı ile mücadele de başlamıştır. Bunun yanında, vergi denetmenlerinin yetkilerinin aşırı olduğu ülkelerde çeşitli sorunların da olduğu görülmüştür. “Örneğin Belçika’da Anvers Yüksek Mahkemesi, KBC Lüksemburg davasında, bir bankanın eski çalışanı tarafından gerçekleştirilen kaçakçılık suçuna ait vergi idaresince elde edilen bilgileri dikkate almayı reddetmiştir. Almanya’da da kuşkulu bir şekilde elde edilen bilgilerin geçerliliği tartışılmaktadır³”. Vergi denetimlerinin adil şekillerde ve uzman kişilerce, objektif kriterlerle yapılması gerekmektedir.

Tüm bu mücadeleler sonucu vergi hukukunun vergi suç ve cezalarına yönelik dalı olan vergi ceza hukuku önem kazanmıştır. Ülkemizde vergi suçları ve cezaları esas olarak Vergi Usûl Kanunu’nda düzenlenmiştir. Vergi Usûl Kanunu’nun düzenlediği suç ve cezaların bir kısmı yalnız vergi hukukunu ilgilendirmektedir. Vergi dairesi tarafından suç olarak saptanan fiil için hiçbir yargısal karara gerek olmadan yine vergi dairesince ceza kesilebilmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Yayınevleri, yazarlar, okuyucular bilgi üretimine hizmet eden ünitelerdir. En kaliteli hizmet, okuyucunun ve yazarın karşılıklı haklarını sağlayabilen bir anlayışla yürütülebilir. Bu anlayışı kavramış bir bilgi üretimi sistemi, çağdaş ve yeterli şekilde hizmetlerini sürdürebilecektir. Fikir ve sanat eserleri ile ilgili telif haklarının korunması yönünde, vatandaş ve yazarlarında yapması gereken önemli uygulamalar bulunmaktadır. Bu uygulamalara katkı olarak, devletinde yasal yaptırımlar konusunda asla geri planda kalmaması gerekmektedir.

Geleceğe yönelik olarak telif haklarının korunması ve vergi kaçakçılığının önlenmesi açısından şu konulara dikkat edilmelidir:

³ Commission des Infractions Fiscales Rapport, 2013.

- ✓ Korsan eser satıcılarının tespit edilerek, mesleklerinden veya maddi kazançlarından men edilmeleri gerekmektedir,
- ✓ Vergi kaçakçılığına neden olabilen, yazarın emeğine zarar veren ve haksız kazançta yol açan korsan kitap, cd, elektronik alet-edevat vb. benzeri eserlerin satın alınmaması konusunda kullanıcıların uyarılması gerekmektedir,
- ✓ Eser sahipleri ve yayımcıların, eserleri uygun ve makul bir fiyatla piyasaya sürmesi konusunda ortaklaşa bir işbirliği içinde olmaları gerekmektedir,
- ✓ Gelişen ileri web teknolojisinin katkısıyla elektronik yayıncılık ve haberleşme hızı da yükselişe geçmiştir. Bireyler kendi kişisel verilerini üretmeye başlamışlardır. Özellikle akıllı telefonlar, tabletler vb. elektronik aletler ile her kullanıcı bir nevi kendi başına yayıncı gibi olmaya başlamıştır. Elektronik yayıncılığın bu seviyede ilerlemesi ile birlikte, zamandan ve mekândan bağımsız şekilde bilgi üretimi ve yayımı da gelişmeye başlamıştır. Bu gibi gelişmelerinde takip edilerek, internet üzerinden bilginin amaçsızca yayılımı da takip edilmelidir. Dijital Ortamda Telif Haklarının Korunması konusunda da gereken çalışmalar yerine getirilmelidir.

Kaynakça

Al Capone, (2020). Erişim adresi: <http://www.soylan.com/makaleler/27.htm>

Commission des Infractions Fiscales Rapport, (2013).

Erginay, A. (1983). “Yeni anayasamızın malî hükümleri”. *Prof. Dr. Fadıl H. Sur'un Anısına Armağan içinde (Kısaltma, Erginay, Malî Hükümler)*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 57-68.

Kahraman, R., Atsan, E. (2018). “Vergi kaçakçılığı suçunda hürriyeti bağlayıcı ceza üzerine bir değerlendirme”. *Fiscaeconomia*, 2(3), 168-197.

Memduhoğlu, H.B. (2008). “Kültürel ve sanatsal yaratıcılığın teşvik edilmesi ve etik yükümlülükler bağlamında telif haklarının korunmasına ilişkin kavramsal bir çözümleme”. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10, 118-128.

Özer, İ. (1968). *Türkiyede vergi rezervleri*. Ankara: Maliye Bakanlığı Tetkik Kurulu Neşriyatı, 140.

Telif Hakları Genel Müdürlüğü, (2020). Telif Hakkı Nedir?. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı THGM Resmi websitesi. Erişim adresi: <https://www.telifhaklari.gov.tr/Telif-Hakki-Nedir>

Topçu, H. İ. (2005). *Vergi denetimi beyandışı ekonomi ilişkisi: İstanbul örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi SBE.

Vergi Usul Kanunu, (2020). Erişim adresi:

<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.4.213.pdf>

Yeni Türk Ceza Kanunu, (2020). Erişim adresi:

<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5237.pdf>

Yatırım Projelerinin Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED) Sürecinde Katılımcılığın Kültürel Mirasın Korunmasında Etkilerinin İncelenmesi

Examination of the Effects of Participation in the Environmental Impact Assessment (EIA) Process of Investment Projects on the Protection of Cultural Heritage

Kaan GÜRBÜZ*

Öz: Kamu sektörü veya özel sektör tarafından hayata geçirilmesi öngörülen yatırım projelerinin biyolojik çevreye, sosyo-ekonomik çevreye, kültürel mirasa (somut/somut olmayan) olan etkilerinin detaylı bir şekilde gösterilebilmesi için Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED) çalışmaları yapılmaktadır. ÇED çalışmaları, yatırım projesinden etkilenen paydaşların görüşlerinin alındığı, yani halkın katılımını da içeren interaktif bir süreçtir. Halkın katılımıyla yatırım projesinin sahibi ile yatırım projesinden etkilenen tarafların bir araya getirilmesi ve tarafların çıkarlarının/beklentilerini karşılayacak şekilde sorunlara yönelik ortak bir zeminde çözüm üretilmesi amaçlanmaktadır. Projeden etkilenmesi muhtemel somut ve somut olmayan kültürel mirasın korunması da halkın katılımı toplantıları kapsamında ele alınan hususlardan biridir. Bu çalışmada, örnek vaka olarak seçilen ve kamu sektörü tarafından geliştirilen bir baraj projesine ait ÇED sürecinde halkın katılımı toplantılarında somut ve somut olmayan kültürel mirasın korunması konusu incelenmiştir. Çalışmanın ilk kısmında konu ile ilgili olarak genel hatlarıyla tanımlamalar yapılmış, ikinci kısımda konu ile ilgili yerli ve yabancı çalışmalar incelenmiş, üçüncü kısımda örnek yatırım projesi ve projenin ÇED sürecinde halkın katılım toplantılarında kültürel mirasın korunması hakkında bilgiler verilmiş, sonrasında tartışma ve sonuç kısımları ile çalışma sonlandırılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Kültürel Miras, Halkın Katılımı, Çevresel Etki Değerlendirmesi.

Abstract: Investment projects proposed by public/private sector have effects on biological environment, ecosystem, socio-cultural environment and tangible/intangible cultural heritage. To show these effects exhaustively, Environmental Impact Assessment (EIA) studies are required. EIA is an interactive process, which contains the public participation and considers the views of stakeholders affected from the investment project. Public participation aims to bring together partners (project owner and the stakeholders effected from the project) to make common solutions meeting the interests/expectations of the partners. Protection of the cultural heritage (tangible/intangible) affected from project is one of the concerning issues of public participation. In this paper, the issue of protection of cultural heritage (tangible/intangible) in public participation in EIA process of a dam project built by public sector was examined. In the first part of the paper, general definitions were made about the subject. In the second part, literature review related to the subject was done. In the third part, information about the sample project and the protection of cultural heritage in the public participation meetings in the EIA process of the project was given. The paper is finalized with discussions and comments.

Keywords: Cultural Heritage, Public Participation, Environmental Impact Assessment.

Kaan GÜRBÜZ: Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi Denetim ve Risk Yönetimi Programı Doktora Öğrencisi, Ankara, Türkiye
Email: kaan.gurbuz@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0144-5517>

Bildirimler:
Sorumlu Yazar*

Geliş/Received: 03.09.2020
Düzeltilme/Correction: 06.10.2020
Kabul/Accepted: 25.10.2020

Giriş

Çevre sadece canlı varlıkların yaşadığı ortam olarak düşünülmemelidir, çevre kavramı canlı/cansız tüm somut varlıklar ile somut/soyut kültürel varlıkları kapsamaktadır. Dünya üzerinde gerçekleştirilmiş çeşitli yatırım projelerinin olumsuz çevresel etkilerinin ortaya çıkmasıyla çeşitli ülkelerde çevre bilinci doğmaya başlamıştır ve zamanla çevre bilinci toplumdaki birçok kesime yayılmıştır. Bunun sonucunda oluşan baskı grupları ve medya, çevre sorunlarını gündeme getirerek kamuoyunun dikkatini ekoloji, çevre ve sürdürülebilirlik kavramlarına çekmeyi başarmış ve kamuoyunda çevresel duyarlılık ve kaynakların sürdürülebilir kullanımı kavramlarının oturmasını sağlamıştır. Çevresel duyarlılık ve sürdürülebilirlik bağlamında projelerin çevreye olan etkilerini belirlemek için çevresel etki değerlendirmesi çalışmaları yapılmaktadır. ÇED çalışmaları karar vericilerin yatırım projeleri ile ilgili daha sağlıklı karar verebilmelerine yardımcı olmaktadır.

Çevresel etki değerlendirmesi (ÇED) kavramı ilk olarak 1969'da ABD'de Ulusal Çevre Politikası Yasası (NEPA) ile gündeme gelmiştir (Jay, Jones, Slinn ve Wood, 2007, s. 288; Ramos, Cecilio ve de Melo, 2008, s. 639). Daha sonrasında ise ülkelerin ekonomik, bürokratik ve toplumsal koşullarına göre değişik tarihlerde ÇED kavramı ülkelerin mevzuatlarında yer edinmeye başlamıştır; örnek olarak Japonya'da 1972'de, Kanada'da 1973'te, Avrupa Ekonomik Topluluğu'nda 1973'te, Avustralya'da 1974'te, Almanya'da 1975'te, Fransa'da 1976'da, Filipinler'de 1978'de, Tayland'da 1979'da, Çin'de 1979'da, İsrail'de 1981'de, Hollanda'da 1986'da, İngiltere'de 1988'de, İtalya'da 1988'de ÇED kavramı gündeme gelmiştir (Fanuscu ve Coşkun, 1995, s. 129; Ulusoy, 2019, s. 60). Ülkemizde 1983 tarihli Çevre Kanunu ile ÇED kavramı mevzuatta yer edinmeye başlamıştır (Dervişoğlu, 2010, s. 116; Saçlı, 2018, s. 138; Yaş, 2018, s. 37).

ÇED kavramı ile ilgili olarak literatürde ve mevzuatta çeşitli tanımlamalar bulunmaktadır. Ülkemizde 1983 tarihli 2872 sayılı Çevre Kanunu'nda ve 2014 tarihli ÇED Yönetmeliği'nde kavram; "gerçekleştirilmesi plânlanan projelerin çevreye olabilecek olumlu ve olumsuz etkilerinin belirlenmesinde, olumsuz yöndeki etkilerin önlenmesi ya da çevreye zarar vermeyecek ölçüde en aza indirilmesi için alınacak önlemlerin, seçilen yer ile teknoloji alternatiflerinin belirlenerek değerlendirilmesinde ve projelerin uygulanmasının izlenmesi ve kontrolünde sürdürülecek çalışmalar" olarak tanımlanmıştır (Ökmen ve Demir, 2010, s. 266; Alica, 2011 s. 99; Tekayak, 2014, s. 141). Uluslararası Etki Değerlendirmesi Derneği (IAIA) ise; ÇED kavramını, 'yatırımlar ile ilgili kararları vermeden önce yapılan potansiyel etkilerin tanımlanması, tahmin edilmesi, değerlendirilmesi ve azaltılması süreci' olarak tanımlamıştır (Aktaran Sousa, Gomes ve Formigo,

2010, s. 466). Başka bir tanımda ise ÇED kavramı, ‘planlanan bir projenin, belirli bir coğrafi alandaki doğal, sosyal çevre ile insanlar üzerindeki muhtemel etkilerini sistematik bir şekilde değerlendiren bir karar verme süreci” olarak ifade edilmiştir (Lei ve Hilton, 2013, s. 481). Diğer bir tanımda ise ÇED kavramı; “yapılması düşünülen herhangi bir faaliyet için uygulama kararı verilmeden önce (planlama safhasında) mevcut kullanımlara, bu projenin uygulama safhasından itibaren ileride olabilecek olumlu ve olumsuz bütün etkilerinin, mümkün olduğu oranda bölge halkı, ilgili kurum ve kuruluşlarında katkısı ve görüşlerinin alınması ile sistemli bir şekilde araştırılması, değerlendirilmesi olumsuz etkilerin önlenmesi, azaltılması veya olumsuz etkileri denkleştirici önlemler alınması için uygulama kararını verecek olan idari mekanizmaya çevre ve doğa koruma amaçları doğrultusunda uygun kararlar almaları için ışık tutacak bir araç” olarak tanımlanmaktadır (Yücel, 2001, s. 7; Uzun, 2011, s. 4).

Ülkemizin Avrupa Birliği’ne uyum süreci müzakereleri kapsamında açılan fasıllar arasında çevre faslı da yer almaktadır. Çevre faslı kapsamındaki düzenlemelerden olan 2011/92/EC sayılı ÇED Direktifi, çevre ile ilgili kamu sektörü veya özel sektör yatırım projelerinin insan, ekoloji, çevre, maddi varlıklar ve ayrıca kültürel miras üzerindeki doğrudan/dolaylı etkilerinin, belirlenmesini ve değerlendirmesini gerektirmektedir (Turan, 2017, s. 35). 2011/92/EC sayılı ÇED Direktifi’ne göre ülkemizde düzenlenen mevzuat ile kültürel mirasın korunması hususu ÇED çalışmalarında ele alınmaktadır. Toplumda tarih bilincinin objektif bir şekilde geliştirilmesi ve geçmişe ait verilerin neden-sonuç ilişkisi içinde sağlıklı bir şekilde değerlendirilmesi açısından önemli yer tutan kültürel miras kavramı ile ilgili olarak çok çeşitli tanımlar bulunmaktadır. Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi (ICOMOS)’a göre kültürel miras, insanlar ve mekânlar arasında zaman içinde meydana gelen etkileşimden kaynaklanan çevrenin tüm özelliklerini içeren bir şemsiye kavramdır ve bu kavram geçmişten bugüne ulaşmış, insanların sahiplik bağı içinde olmaksızın sürekli değişim halinde olan değerlerinin, inançlarının, bilgilerinin ve geleneklerinin bir yansıması olarak betimlenen somut ve somut olmayan tüm varlıkları kapsamaktadır (Basmacı, 2017, s. 79). Kültür ve Turizm Bakanlığı ise kültürel mirası, geçmişten miras alınan ve değişik nedenlerden dolayı geleceğe miras bırakılmak istenen ve insanlar tarafından yapılmış her türlü eserler ile bir topluma ait değerler bütünü olarak tanımlanmıştır (Pelit, Demir ve Türkoğlu, 2018, s. 74). Başka bir tanımda ise kültürel miras; bir toplum, topluluk ya da kitlenin hali hazırda muhafaza ettiği, kendinden önceki kuşaklar tarafından oluşturulmuş somut veya somut olmayan varlık ve olguların tümü olarak tanımlanmıştır (Şeşen, 2019, s. 34). UNESCO’ya göre kültürel miras, somut ve somut olmayan kültürel miras olarak ikiye ayrılmaktadır (Gürdoğan ve Çengelci, 2019, s. 1829). Somut kültürel miras tanımı; tarihi kentler, tarihi binalar, arkeolojik sit alanları, kültürel alanlar (manzaralar) ve kültürel objeler ya da taşınabilir kültürel varlıklar gibi maddi kültürel değerlerin bütününe kapsayan bir ifadedir (Yeşilbursa, 2013, s. 407). Somut

olmayan kültürel miras ise UNESCO tarafından, toplulukların, grupların ve kimi durumlarda bireylerin, kültürel miraslarının bir parçası olarak tanımladıkları uygulamalar, temsiller, anlatımlar, bilgiler, beceriler ve bunlara ilişkin araçlar, gereçler ve kültürel mekânlar olarak tanımlanmış iken başka bir tanımda ise somut olmayan kültürel miras insanlığın tarih boyunca kuşaktan kuşağa nesiller boyunca aktararak canlı tuttuğu edebiyat, sanat, şölen, bilgi ve becerilerinden meydana gelen ortak bellek mirası olarak tanımlanmıştır (Oğuz, 2009, s. 8; Pelit, Demir ve Türkoğlu, 2018, s. 75; Şahin ve Özdemir, 2018, s. 565; Değirmenci ve Köşklük, 2020, s. 22). Bir kültürün geleneksel üretim metotları, yaşam tarzı, gelenekleri veya ibadet biçimleri gibi soyut unsurlar yanında mimari veya arkeolojik alanlar, el sanatları, giysiler ve yemekler gibi somut unsurlar da kültürel miras içerisinde yer almaktadır (Köşklük, 2013, s. 30).

Ülkemizde yürürlükteki mevzuat ile merkezi/yerel idarelere kültürel mirasın belirlenmesinde ve korunmasında görev verilmiştir. 1982 Anayasası'nın 62. Maddesinde yer alan "Devlet, tarih, kültür ve tabiat varlıklarının ve değerlerinin korunmasını sağlar, bu amaçla destekleyici ve teşvik edici tedbirleri alır." hükmü, 21.07.1983 tarih ve 2863 sayılı "Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu", 5448 sayılı "Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesinin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun" ve diğer ilgili mevzuat kapsamında hem merkezi hükümet hem de yerel idareler yürütülen ilgili çalışmalarda tarihi ve kültürel değerlerin doğru saptanmasından, ideal ve uygun koruma kararları alınmasına kadar birçok faaliyetlerin uygulayıcısı ve sorumlusudur (Avcı, 2001, s. 192; Kejanlı, Akın ve Yılmaz, 2007, s. 192; Kamacı, 2014, s. 8).

Projelerin biyolojik çevreye, yerleşik halka ve kültürel (somut ve somut olmayan) mirasa olan etkilerinin değerlendirilmesinde o projeden etkilenen tüm paydaşların katılımı önemlidir. Proje paydaşlarının katılımı, proje hakkında bilginin paydaşlara anlatılması, paydaş beklentilerinin paylaşılması sayesinde projeden kaynaklı olumlu etkilerin artırılmasına ve olumsuz etkilerin minimize edilmesine yönelik olarak paydaşlar arasında ortak çözüm yollarının üretilmesi sağlanabilmektedir. Katılımcılık, yeni kamu yönetimi anlayışının getirdiği ve hiyerarşik değil, daha yatay bir yönetim şeklini, yani resmi ve kurumsallaşmış uygulamalar yerine ağlara (networks) ve devlet yerine kendi kendini örgütleyen aktörlerin iş birliğine dayanan bir yönetim metodunu ortaya koyan yönetim anlayışının temel parçalarından biridir (Ökmen ve Demir, 2010, s. 267). Kişilerin kendilerini etkileyecek her türlü konudaki karar mekanizmalarına katılma hakkının olması, demokratik yaşamın gereklerinden birisidir (Dellinger, 2012, s. 313). Bu bağlamda, 2001 yılında yürürlüğe giren ve Birleşmiş Milletler Avrupa Ekonomik Komisyonu (UNECE) tarafından düzenlenen "Çevresel Konularda Bilgiye Erişim, Çevresel Karar Verme Sürecine Halkın Katılımı ve Yargıya Başvuru Sözleşmesi (Aarhus Sözleşmesi)", şimdiki ve gelecek kuşakların sağlıklı ve iyi bir

çevrede yaşama haklarının korunmasına katkıda bulunmak amacıyla çevresel konularda bilgi ve belge edinme, çevresel konularla ilgili karar vermede halkın katılımı konularını ele alan ilk uluslararası belgedir (Dellinger, 2012, s. 322; Güneş, 2015, s. 28; Erdoğan, 2016, s. 1883).

Türkiye Aarhus Sözleşmesi'ni imzalamayan fakat paraflayan ülkelerden biri olarak yer almaktadır. Aarhus Sözleşmesi paralelinde katılım hakkı hususu ile ilgili olarak ayrıca ülkemiz mevzuatında yer alan Çevre Kanunu'nda ve ÇED Yönetmeliği'nde çeşitli düzenlemeler yapılmıştır. Çevre Kanunu'nun 3. maddesinde 'çevre politikalarının oluşturulmasında katılım hakkının esas olduğu ve devletin kişilerin çevre hakkını kullanacakları ortamı yaratmakla yükümlü olduğu' ve 30. maddesinde ise 'herkesin 9/10/2003 tarihli ve 4982 sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu kapsamında çevreye ilişkin bilgilere ulaşma hakkına sahip olduğu' belirtilmiştir, ÇED Yönetmeliği'nin 4. maddesinde; 'Kapsam ve Özel Format belirlenmesinden önce, projeden etkilenen halkı proje hakkında bilgilendirmek, projeye ilişki görüş ve önerilerini almak üzere halkın katılımı toplantısı yapılması gerektiği' belirtilmiştir (Ökmen ve Demir, 2010, s. 269; Güneş, 2015, s. 30; Erdoğan, 2016, s. 1886).

Projelerin teknik, ekonomik ve çevresel olarak yapılabilir olup olmadığı fizibilite raporlarında ortaya koyulmaktadır. Türkiye'de kamu sektörü tarafından gerçekleştirilen yatırım projelerine ait fizibilite raporlarında çevresel etki değerlendirmesi bölümü yer almaktadır. Bu bölümde projenin fiziksel çevreye, sosyo-ekonomik yapıya, biyolojik çevreye, kültür mirasına olan etkileri ve bu etkilere karşı alınacak önlemler hakkında bilgiler yer almaktadır. Bu çalışmada, örnek yatırım projesinin ÇED sürecindeki halkın katılımı toplantılarında projenin somut ve somut olmayan kültürel mirasın korunmasındaki sorumluluğu ile ilgili incelemeler yapılmıştır. Gerekli incelemeler yapıldıktan sonra bulgular değerlendirilmiş ve bulguların yorumlanması ile çalışma nihai hale getirilmiştir.

1. Literatür Taraması

Ülkemizde ÇED süreci, bilimsel makale düzeyinde 1993 yılından günümüze kadar yatırım projelerinde ÇED uygulamaları ile çalışmalar bulunmaktadır, ÇED sürecine halkın katılımı konusu ile ilgili olarak fazla çalışma bulunmamaktadır. Güler ve Çobanoğlu (1994), Türkman (1994), Uslu (1994), Fanuscu ve Coşkun (1995), ÇED kavramı, diğer ülkelerdeki ÇED uygulamaları, ilgili mevzuat ve ÇED raporu hazırlanması hakkında genel bir çerçeve çizmiştir. Yücel (2001), Türkiye'deki ÇED kavramı ve uygulamaları ile ilgili kavramsal bir çalışma yapmıştır. Şengül (2002), ÇED uygulamaları düzenlemeleri ile ilgili durum analizleri yaparak önerilerde bulunmuştur. Say, Babuş ve Yücel (2003), Türkiye'de meri ve mülga ÇED

yönetmeliklerinin karşılaştırmalı analizini ortaya koymuştur. Serter (2006), Türkiye'deki ÇED uygulamalarının tarihsel süreci ile ilgili araştırma yapmıştır. Gümüş ve Türk (2010), Düzce-Odabaşı'nda gerçekleştirilmesi öngörülen ormancılık projesi ile ilgili ÇED uygulamasını incelemiştir. Dervişoğlu (2010), Avrupa Birliği uyum sürecinde ÇED uygulamaları üzerine incelemelerde bulunmuştur. Ökmen ve Demir (2010), Uşak'taki örnek projeler üzerinden katılımcı çevresel etki değerlendirmesi üzerine çalışmalar yapmıştır. Özgül (2010), Türkiye'de yürürlükteki çevresel etki değerlendirmesi yaklaşımının toprak kaynaklarının korunması açısından başarısı hakkında incelemeler yapmıştır. Uzun (2011), Düzce'deki hidroelektrik santral (HES) projelerinin çevresel etkilerini üzerinden ÇED uygulamalarını incelemiş ve öneriler ortaya koymuştur. Karadeniz vd. (2011), Tokat Reşadiye'deki nehir tipi hidroelektrik santral projelerinin çevresel etkilerini hazırlanan ÇED raporu kapsamında değerlendirip öneriler geliştirmiştir. Yılmaz vd. (2012), Sinop'taki bir HES projesinin inşaat sürecindeki çevresel riskleri incelemiş ve öneriler sunmuştur. Tekayak (2014), Türkiye'deki ÇED mevzuatı ve uygulamaları ile ilgili genel bir bakış açısı çizmiş ve süreçteki eksiklikleri belirterek öneriler geliştirmiştir. Fidan (2016), altın madenciliğinin çevresel etkilerini Türkiye ve diğer ülkelerden örnekler üzerinden anlatmıştır. Güner ve Turan (2017), ülkemizdeki mülga ve yürürlükteki ÇED mevzuatındaki değişiklikler ile ilgili incelemelerde bulunmuşlardır. Turan (2017), Türkiye'de uygulanan ÇED düzenlemelerinde ÇED paydaşlarının katılımı konusunu analiz etmiştir. Eskin (2018), Aksaray'da 1993-2017 yılları arasında gerçekleştirilen projelere ait ÇED uygulamaları hakkında analizler yapmıştır. Güler (2019), kronolojik sıra ile Türkiye'deki çevresel değerlendirme teknikleri ile ilgili değerlendirmelerde bulunmuştur. Ulusoy (2019), Türkiye'deki ÇED uygulamalarında çevre-ekonomi ilişkisini incelemiş ve öneriler geliştirmiştir.

Dünya'daki çeşitli ülkelerde ÇED süreci, ÇED uygulamaları ve halkın katılımı konuları ile ilgili olarak yapılan literatür taramasında ulaşılan çalışmalar şunlardır:

Güneş (2008), Almanya'daki ÇED uygulamaları ve mevzuatını incelemiştir. Dellinger (2012); Litvanya Vilnius'ta 2002 yılında belediyenin katı atık depolama tesisi kurma projesi ile ilgili halkın katılım sürecini, Belarus'ta 2009 yılında hidroelektrik ve nükleer enerji santral projelerinde ÇED süreçlerindeki halkın katılım düzeyini, Arnavutluk'ta sanayi bölgeleri kurulum projelerinin çevresel etkileri ile ilgili halkın katılımı sürecini, Romanya'daki altın madenciliği ile ilgili ÇED politikalarını ve uygulamalarını, Kazakistan'daki elektrik iletim hat projelerinde halkın katılımı süreci ile uygulamaları, Ukrayna'daki Tuna havzasından geçen bir kanal projesi ile ilgili halkın tepkisini ve projenin karar mekanizmasına halkın katılım sürecini, incelemiştir. Lei ve Hilton (2013), ABD-California'daki bir enerji projesinin ÇED uygulamalarında halkın katılımı süreci ile ilgili incelemelerde bulunmuştur. Jami ve Walsh (2016), Kanada Ontario'daki bir rüzgâr enerjisi üretme projesinde halkın katılım süreci ve düzeyi ile ilgili çalışmalar

yapmıştır. Smith vd. (2020), Kolombiya Medellin'deki heyelan riskine karşılık uygulanacak projeden etkilenecek halkın proje karar mekanizmasına katılım sürecini incelemiştir.

Literatürde yer alan çalışmalara bakıldığında, ÇED sürecinin ve halkın bu sürece katılımı konusunun çeşitli bakış açılarıyla incelendiği görülmekle beraber, halkın katılımı konusunun somut ve somut olmayan mirasın korunması bağlamına ilgili herhangi bir çalışmanın bulunmadığı görülmektedir. Bu çalışma, ÇED sürecindeki halkın katılımı konusunu somut ve somut olmayan mirasın korunması bakımından ele alarak konuya farklı bir bakış açısı ile yaklaşmakta ve bu bakımdan özgün bir değer taşımakta, bu alandaki boşluğu doldurarak literatüre katkı sağladığı değerlendirilmektedir.

2. Vaka Çalışması

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) 2019 yılı tarım verilerine göre ülkemizin tarımsal arazi varlığı yaklaşık 23 milyon hektar (ha) olup Devlet Su İşleri (DSİ) Genel Müdürlüğü 2019 yılı verilerine göre ülkemizin sulanabilir arazi varlığı 8,5 milyon ha, yıllık kullanılabilir toplam su potansiyeli 112 milyar m³, kişi başına yıllık kullanılabilir su potansiyeli ise 1.347 m³tür (www.tuik.gov.tr; www.dsi.gov.tr). Bu rakamlara göre ülkemiz su stresi yaşayan ülkeler arasında yer aldığı için su kaynaklarının verimli bir şekilde kullanılması adına depolama tesislerinin (baraj/gölet) yapılması önemlidir. Bu bağlamda ülkemizin su ve toprak kaynaklarından içme ve kullanma suyu temini, sulama suyu temini, enerji üretimi ve taşkın kontrolü faydalarını elde etmek amacıyla Cumhuriyetimizin kuruluşundan beri çeşitli baraj projeleri ortaya koyulmaktadır.

Bu çalışmada örnek vaka olarak, Muş Alpaslan-II Barajı ve HES Projesi'nden etkilenen alanlarda yer alan somut ve somut olmayan kültürel mirasın korunmasına yönelik olarak ÇED ve halkın katılım süreci ele alınmıştır. Çalışmada bu projenin seçilmesinin nedenleri arasında; projenin enerji üretimi, sulama suyu temini ve taşkın kontrolü faydalarını içeren çok maksatlı bir proje olması, projenin 2020 yılı itibarıyla inşaatının tamamlanması, projenin etki alanında kalan yöre halkının yeniden yerleşime tabi olması, projenin ÇED sürecinde halkın katılımı ile ilgili olarak detaylı bilgilerin olması yer almaktadır. Bu çalışmada ele alınan projeye ait veriler projenin onaylı 2011 tarihli fizibilite raporundan, ÇED raporundan ve proje sahibi firmanın paydaş katılım eylem planı kitapçığından derlenmiştir.

Proje, Doğu Anadolu Bölgesi'nde Muş ili Varto ilçesi yakınlarında Murat Nehri üzerinde yer almaktadır. Proje ile ilgili ilk etüt çalışmaları 1967 yılında başlamıştır, kapsamlı fizibilite raporu 1994 yılında hazırlanmış, fakat projedeki değişiklikler nedeniyle 2011 yılında revize tarihli fizibilite raporu hazırlanmıştır. 2011 tarihli fizibilite raporuna göre; proje ile Muş Ovası'nda 68.000 ha arazinin sulanması,

280 MW kurulu güç ile yıllık 734 milyon kWh enerjinin üretilmesi ve Muş Ovası'nın Karasu Nehri'nin yaratacağı taşkınlardan korunması amaçlanmıştır. Projenin yatırım bedeli 2011 yılı piyasa fiyatlarına göre 653.000.000 TL civarındadır. Projede enerji üretim tesislerinin işletmesi inşa eden firmaya, sulama tesislerinin ve taşkın kontrol tesislerinin inşası ve işletmesi ise kamu sektörüne aittir.

Proje yürütücüsü/sahibi (Barajı inşa eden firma) tarafından yasal mevzuata uygun olarak barajda enerji üretimine başlanacağı zamana kadar olan tüm faaliyet adımlarında proje paydaşlarının projeye dahil edilmesi için katılımçılık eylem planı hazırlanmıştır. Eylem planı ile projenin paydaşlar üzerindeki muhtemel risklerin etkilerini en aza indirgeyecek şekilde projenin belirlenen zaman planı içerisinde maliyet aşımı olmadan tamamlanması amaçlanmıştır. Eylem planı kapsamında paydaşlar belirlenmiş, paydaşların beklentileri ortaya koyulmuş, projenin paydaşlara en açık şekilde ve en sade/anlaşılabilir bir dille anlatılmasını ve paydaşların projeden beklentilerinin karşılanabileceği çözüm yollarının üretilmesini amaçlayan katılımçılığın yüksek olduğu bir toplantı takvimi belirlenmiştir. Toplantılarda müzakere edilecek hususlar ile ilgili çözüm yolları üretilmeye çalışılmış olup kültürel mirasın korunması konusu da bu kapsamda ele alınmıştır.

Projenin çevresel etkilerinin minimize edilmesinde proje paydaşlarının belirlenmesi ilk adımı oluşturmaktadır. Projeden doğrudan veya dolaylı olarak etkilenen paydaşlar 4 grupta incelenmiştir:

İlk grupta sivil toplum paydaşları (yerel halk) yer almaktadır. Yerel halk, baraj projesinde arazi edinimi, baraj projesinin inşaat süreci ve baraj alanı sular altında kalana ve baraj elektrik üretmeye başlama sürecine kadar fiziksel ve sosyo-ekonomik açıdan doğrudan etkilenenler, dolaylı olarak etkilenenler ve hassas gruplar olarak üçe ayrılmaktadır. Doğrudan etkilenenler; taşınmazlarının tamamını veya bir kısmını kaybeden tapulu daimî ikamet edenler/ikamet etmeyenleri, taşınmazları ile ilgili erişimini kaybeden veya kullanım hakkını kaybeden tapusuz daimî ikamet edenleri, taşınmazlarını kaybetmeyen ancak gayrimenkulleri ve/veya meralarına ulaşım erişiminin proje inşaatı nedeniyle sınırlı olacağı kişileri; taşınmazlarını kaybetmemiş ama ortak alanların/meranın kaybindan etkilenen haneleri ifade etmektedir. Projeden doğrudan etkilenen Muş merkez ilçesine ve Varto ilçesine ait 22 adet köy bulunmaktadır (Akkonak, Akpınar, Aligedik, Alagün, Aşağıalagöz, Aşağıhacıbey, Bağıcı, Değerli, Dumlusu, Kayalidere, Kayalıkale, Kumlukıy, Mescitli, Özenç, Sanlıca, Taşdibek, Tepeköy, Ulusırt, Yurttutan, Zorabat, Kayalık, Alagün). Dolaylı olarak etkilenenler ise, doğrudan etkilenen köylerde bir mülkü bulunmamasına rağmen projenin meydana getireceği sosyo-ekonomik değişimlerden etkilenen kişileri ifade etmektedir. Muş il merkezinde yaşayan ikamet sahipleri ve Muş il merkezindeki yerel esnaf bu kapsamda yer almaktadır. Hassas gruplar ise, ekilebilir arazilerinin tamamını/çoğunu kaybeden ve uygulamada ekim yapan tek kişi olmalarına karşın tazminatlarını çok sayıda tapu sahibi ile paylaşmak zorunda olanları, tapu kaydı

olmayan ve resmi olarak "arazisi" bulunmayan ancak gelirleri kaybedilen arazinin ekimine dayalı olanları, proje alanında yaşayan çocukları, kadınlar ve yaşlıları ifade etmektedir.

İkinci grupta kamu paydaşları yer almaktadır. Projenin etki alanı yüzünden iletişimde olunması gereken ulusal düzeydeki, il/bölge genelindeki ve yerel kamu kurum ve kuruluşlarını ifade etmektedir. Bunlar arasında Kültür ve Turizm Bakanlığı, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı gibi bakanlıklar ve bunların taşra teşkilatları, Muş Valiliği, Muş Belediyesi ve diğer ilçe belediyeleri yer almaktadır.

Üçüncü grupta sivil ve ticari paydaşlar yer almaktadır. Projenin etki alanında ticari ve tarımsal faaliyetleri etkilenen ticaret odalarını, sulama birliklerini, tarımsal sulama kooperatiflerini, tarımsal üretici birliklerini ifade etmektedir.

Dördüncü grupta ise medya paydaşları yer almaktadır. Bu kapsamda projeyi duyuran, proje hakkında paydaşlara ve diğer vatandaşlara bilgi aktarımı yapan ulusal ve yerel haber kanalları, radyo yayını yapan kuruluşlar yer almaktadır.

Paydaşlar belirlendikten sonra paydaşlar ile proje arasındaki ilişkinin görülmesi, paydaşların hangi oranda projeye dâhil olduğunun (proje hakkındaki bilgi düzeyini) belirlenmesi, paydaşların projeden beklentilerinin ortaya koyulması önem arz etmektedir. Paydaşların projeden beklentilerinin neler olduğu bilirse projenin planlanan süre ve bütçe içerisinde tamamlanabilmesi için proje sosyal maliyetlerinin en az olacak şekilde gerekli çalışmaların yapılması sağlanabilmektedir. Halkın katılımı toplantıları ile proje sahibi (Baraj inşaatını yapan firma) ve projeden doğrudan etkilenen paydaşlar (yerel halk, kurumlar, medya) arasında bir köprü kurulmaktadır. Halkın katılımı toplantılarında proje sahibinin ve projeden etkilenenlerin beklentileri, projeden doğrudan etkilenen yerel halkın maddi/manevi kayıplarının boyutu, bu kayıpların tazminine veya giderilmesine yönelik alınacak önlemler, projenin yerel halka katkıları, projeden etkilenmesi muhtemel kültürel mirasın tespiti, korunması ve finansmanı ile ilgili hususlar müzakere edilmektedir. Bu şekilde paydaş beklentilerinin ortak paydaya çözümlenmesi ile sosyal maliyetler minimize edilecek şekilde projenin tamamlanması sağlanabilecektir.

Projeden etkilenen somut kültürel mirasın korunması konusunda Kültür ve Turizm Bakanlığı ve Bakanlık taşra teşkilatı paydaş olarak yer almaktadır. Kültürel mirasın korunması ile ilgili olarak Kültür ve Turizm Bakanlığı'nca proje etki alanında kalması muhtemel alanlardaki somut kültürel varlıklara yönelik arazi ve büro çalışmaları yapılmıştır. Bu çalışmalar kapsamında daha önceki yıllarda tescillenmiş olan kültürel varlıklar gözden geçirilmiş, arazi çalışmaları sonucunda yeni kültürel varlıklar tespit edilmiştir. Tescilli kültür varlıkları arasında Kayalidere Ören Yeri, Mescitli Kız Kalesi, Mercimekkale Höyüğü, Yağcılar Höyüğü, Konakdüzü Höyüğü, Kümbet Höyüğü, Migrakom Höyüğü, Eşmepınar Kilisesi, Kirköy Sirong

Kilisesi yer almaktadır. Tespit edilen kültür varlıkları arasında ise Tepeköyü Höyüğü, Tabanlı Höyüğü, Çukurbağ Höyüğü, Hunan Höyüğü, Misko Tepesi Höyüğü, Misti Tepesi Höyüğü, Boyuncu Höyüğü, Bozbulut Höyüğü, Körpeağaç Höyüğü, Yoncalıöz Höyüğü yer almaktadır. Projeden kaynaklı olarak somut kültürel varlıkların etkilenme durumları ile ilgili olarak yapılacak çalışmalar belirlenmiştir. Tepeköyü Höyüğü, Kayalidere Ören Yeri ve Mescitli Kız Kalesi, baraj projesinin etki alanında kalan kültürel varlıklardır. Proje etki alanında kalan bu kültür varlıkları için çeşitli tarihlerde baraj projesi bitene kadar olan süreçte barajın normal su kotu altında kalan Tepeköyü Höyüğü'nde Kültür ve Turizm Bakanlığı bünyesinde kurtarma kazıları yapılmış, kurtarma kazılarında çıkarılan tarihi eserler tescil ve teşhir için müzelere gönderilmiştir, Kayalidere Ören Yeri ve Mescitli Kız Kalesi gibi diğer kültürel varlıklarda ise restitüsyon ve konservasyon çalışmaları yapılmıştır.

Projeden etkilenen somut olmayan kültürel mirasın korunması konusunda ise Kültür ve Turizm Bakanlığı, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ve taşra teşkilatları paydaş olarak yer almaktadır. Projenin etki alanında kalan ve doğrudan etkilenen yerleşim alanlarındaki somut olmayan kültürel mirasın belirlenmesi ve devam ettirilmesine yönelik çalışmaların belirlenmesi Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından yürütülmüştür. Proje etki alanında kalan 22 adet köyde ve diğer yörelerde yaşayan insanların ekonomik faaliyetleri, sosyo-kültürel yaşamları, ekonomik faaliyetlerini ve sosyo-kültürel yaşamlarını idame ettirmek için kullandıkları araç gereçler, gelenekler, görenekler ve yemekler somut olmayan kültürel miras içinde yer almaktadır. Projeden kaynaklı olarak tamamen su altında kalan dört köyde (Bağlıca, Kayalidere, Şanlıca ve Tepeköy) ile kısmen su altında kalan iki köyde (Akkonak ve Aligedik) yeniden yerleşim çalışmaları Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından yürütülmüştür. Yeniden yerleşim çalışmaları kapsamında yöre halkı geçmişteki değerlerini unutmayacak şekilde yeni bir yerleşim yerine taşınmış ve yöre halkına istimlak/kamulaştırma bedelleri ödenmiştir. Bu sayede yöre halkının geçmiş ile bağlarını koparmadan sosyo-kültürel ve ekonomik faaliyetlerinin aksamadan yürütülebilmesi, geleneklerin sürdürülebilmesi sağlanabilmektedir.

Sonuç

Çevre sadece canlı varlıkların yaşadığı ortam değildir, çevre kavramı canlı/cansız tüm somut varlıklar ile somut/soyut kültürel varlıkları kapsamaktadır. Yatırım projelerinin, çevreye olan olumsuz etkilerinin ortaya çıkmasıyla beraber ülkelerde çevresel duyarlılık ve sürdürülebilirlik kavramları ile ilgili kamuoyu oluşmuştur. Çevresel duyarlılık ve sürdürülebilirlik bağlamında kamu sektörüne veya özel sektöre ait yatırım projelerinin biyolojik çevreye, kültürel mirasa ve insana olan çevresel etkilerini belirlemek için

Türkiye dâhil birçok ülkede 1970’li yıllardan itibaren belirlenen yasal düzenlemeler çerçevesinde çevresel etki değerlendirmesi (ÇED) çalışmaları yapılmaktadır.

Ülkemizde yürürlükte olan mevzuat ile yatırım projelerinin biyolojik çevre, sosyo-kültürel çevre ve kültürel (somut/somut olmayan) kültürel miras üzerine olan etkilerini göstermek için ÇED çalışmaları yapılmaktadır. ÇED çalışması, proje sahibi ile proje paydaşlarının bir araya geldiği, katılımçılık anlayışına göre proje paydaşlarının karar mekanizmasına aktif olarak katılabildiği interaktif bir süreçtir. ÇED sürecinde proje paydaşlarının katılımı bağlamında halkın katılımı toplantıları yapılmaktadır. Halkın katılımı toplantıları ile proje sahibi ile projeden etkilenen tarafların bir araya getirilerek tarafların çıkarlarının/beklentilerinin ortak bir zeminde buluşturulması amaçlanmaktadır. Halkın katılımı toplantılarında ele alınan hususlar arasında projeden etkilenecek kültürel mirasın (somut/somut olmayan) korunması ve devamlılığının sağlanarak gelecek nesillere aktarılması konuları da yer almaktadır. Bu sayede hem yatırım projelerinin planlanan zaman takviminde gerçekleştirilmesi hem de kültürel mirasın devamlılığı sağlanmış olacaktır.

Bu çalışmada, Muş ilinde yer alan ve inşaatı 2020 yılı içerisinde tamamlanan Alpaslan-II Barajı ve HES Projesi örnek vaka olarak ele alınmıştır. Proje hakkında genel bilgilerin yanı sıra proje sahibi ve projenin paydaşlarının kimler olduğu hakkında da bilgiler verilmiştir. Projenin ÇED süreci kapsamında halkın katılımının sağlanması için oluşturulan katılımçılık eylem planı ile proje sahibinin ve projeden doğrudan etkilenen paydaşların beklentilerine çözümler aranmıştır. Projenin ÇED sürecinde ayrıca proje etki alanında kalan somut/somut olmayan kültürel mirasın neler olduğu belirtilmiştir. ÇED sürecinde yer alan halkın katılımı toplantılarında ilgili paydaşlarla kültürel mirasın korunması ve devamlılığının sağlanabilmesine yönelik çözümler geliştirilmiştir. Bu sayede söz konusu projenin kültürel mirasa olan etkilerinin minimize edilmesi sağlanmıştır.

Yatırım projelerinin planlanan zaman ve maliyette bitirilmesi önem arz etmekle beraber yatırım projelerinin ekolojik çevreye, sosyo-kültürel çevreye ve kültürel mirasa olan etkilerinin de minimize edilmesi önemlidir. Bu kapsamda yatırım projeleri gerçekleştirilmeden önce ÇED çalışmalarının titizlikle yürütülmesi ve proje etki alanında kalan kültürel mirasın detaylı bir şekilde tespit edilmesi gerekmektedir. ÇED çalışmaları kapsamında kültürel mirasın korunması ve gelecek nesillere aktarılmasına yönelik faaliyetlerin belirlenmesinde ve uygulanmasında yapılmasında proje paydaşlarının aktif

katılımının sağlanması önem arz etmektedir. Bu sayede kültürel mirasın korunması faaliyetlerinin yürütülmesi esnasında ortaya çıkabilecek sosyal tepkilerin önüne geçilmiş olacaktır, zaman kaybı olmadan söz konusu faaliyetlerin yürütülmesi sağlanacaktır, proje paydaşlarının projeye olan aidiyetleri artırılmış olacaktır, kültürel mirasın proje sonrasında da korunması sağlanacaktır. Yatırım projelerinin kültürel mirasa olan etkilerinin minimize edilmesine yönelik faaliyetlerde halkın katılımı aktif sağlanırsa, proje etki alanında kalan kültürel miras korunacak ve gelecek nesillere aktarılacak, proje sonrası sosyal ve kültürel yaşamın devamlılığı sağlanacak ve projen belirlenen zamanda ve maliyette tamamlanacaktır. Aksi durumda ise yani kültürel mirasa olan etkilerin minimize edilmesine yönelik faaliyetlerde halkın katılımının aktif ve yetersiz olması durumunda, proje etki alanında kalan somut ve somut olmayan kültürel mirasın gelecek nesillerde aktarılmasında geç kalınacak, kültürel miras belki de tamamen yok olacak ve parayla ölçülemeyen kültürel kayıplar ve çok büyük sosyal maliyetler oluşacak, bunun yanı sıra proje belirlenen zamanda ve maliyette tamamlanamayacaktır.

Kaynakça

- Alica, S. S. (2011). "Çevresel Etki Değerlendirmesinin Yargı Kararları Çerçevesinde İrdelenmesi". *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 15 (3), 97-130.
- Alpaslan II Barajı ve HES Projesi (Baraj, HES, Malzeme Ocakları, Kirma-Elemente-Yıkama Tesis, Beton Santrali, Relokasyon Yolu) ÇED Raporu, 2014, Ankara.
- Avcı, N. (2001). *Kültürel ve Doğal Mirasımızın Korunmasında Örgütlenme ve Koruma Sorunları*. Türkiye'de Risk Altındaki Doğal ve Kültürel Miras. TAÇ Vakfının 25. Yılı Anı Kitabı, TAÇ Vakfı Yayını, İstanbul.
- Basmacı, D. (2017). "Kültürel Mirasın Korunmasında Yerel Yönetimlerin Rolü: Beyoğlu Belediyesi Örneği". *Aurum Mühendislik Sistemleri ve Mimarlık Dergisi*, 1 (2), 77-90.
- Değirmenci, T. ve Köşklük, N. (2020). "Somut ve Somut Olmayan Değerler ve Bir Yerin Miras Niteliğine Katkısı: UNESCO Dünya Miras Alan Örnekleri". *İBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, 6, 20-34.
- Dellinger, M. F. (2012). "Ten Years of the Aarhus Convention: How Procedural Democracy Is Paving the Way for Substantive Change in National and International Environmental Law". *Colorado Journal of International Environmental Law and Policy*, 23 (2), 309- 366.
- Dervişoğlu, S. (2010). "AB Müktesebatına Uyum Sürecinde Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED)". *Türk İdare Dergisi*, 467, 115-134.
- Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü 2019 Yılı Faaliyet Raporu, Ankara (<http://www.dsi.gov.tr/docs/stratejik-plan/dsi-2019-faaliyet-raporu.pdf?sfvrsn=2>).
- Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Enerji İstatistikleri, (<https://www.eigm.gov.tr/tr-TR/istatistik-Raporlari>).
- Erdoğan, M. (2016). "Çevresel Bilgiye Erişim Hakkı Açısından Aarhus Sözleşmesi ve Türkiye Üzerine Değerlendirme". *Çevresel Bilgiye Erişim Hakkı. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9 (43), 1812-1817.
- Eskin, B. (2018). "Aksaray İlinde Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED) Uygulamalarının Analizi". *Kesit Akademi Dergisi*, 4 (14), 115-126.
- Fanuscu, E. M. ve Coşkun, A. (1995). "Çevresel Etki Değerlendirmesi". *İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 45 (3-4), 127-135.
- Fidan, A. (2016). "Dünya'da ve Türkiye'de Madencilik Faaliyetleri, Altın Madenciliği'nin Çevresel Açından İncelenmesi". *Kent Akademisi*, 9 (26), 26-39.
- Güler, Ç. ve Çobanoğlu, Z. (2001). *Çevresel Etki Değerlendirmesi*. Sağlık Bakanlığı Çevre Sağlığı Temel Kaynak Dizisi

- No: 36. Ankara.
- Gümüş, S. ve Türk, Y. (2010). "Odayeri Orman İşletme Şefliği Orman Yollarının Çevresel Etki Değerlendirmesi". *Düzce Üniversitesi Ormancılık Dergisi*, 6 (1), 56-60.
- Güner, E. D. ve Turan, E. S. (2017). "Türkiye'de Çevresel Etki Değerlendirme Mevzuatının Değişimi". *Doğal Afetler ve Çevre Dergisi*, 3(1), 39-47.
- Güneş, A. M. (2008). "Almanya'da Çevresel Etki Değerlemesi Uygulaması". *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 66 (1), 39-61.
- Güneş, A. M. (2015). "Aarhus Sözleşmesi ve Çevresel Bilgiye Erişim Hakkı". *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 17-18 (26-27-28-29), 25-40.
- Gürdoğan, Ö. ve Çengelci, T. (2019). "Kültürel Miras ve Korunmasına İlişkin Ortaokul Öğrencilerinin Görüşleri". *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 27 (4), 1827-1840.
- Jami, A.A. ve Walsh, P.R. (2016). "Wind Power Deployment: The Role of Public Participation in the Decision-Making Process in Ontario Canada". *Sustainability*, 8 (713).
- Jay, S., Jones, C., Slinn, P. ve Wood, C. (2007). "Environmental Impact Assessment: Retrospect and Prospect". *Environmental Impact Assessment Review*, 27 (4), 287-300. doi: 10.1016/j.eiar.2006.12.001
- Kamacı, E. (2014). "2863 Sayılı KTVKK'nın Uluslararası Yasal Düzenlemeler Bağlamında Değerlendirilmesi". *METU Journal of the Faculty of Architecture*, 31 (2), 1-23.
- Karadeniz, V., Akpınar, E. ve Başbüyük, A. (2011). "Nehir Tipi Hidroelektrik Santraller ve Çevresel Etkileri (Reşadiye Hidroelektrik Santralleri Örneği)". *Doğu Coğrafya Dergisi*, 16 (26), 95-114.
- Kejanlı, T., Akın, C. T. ve Yılmaz, A. (2011). "Türkiye'de Koruma Yasalarının Tarihsel Gelişimi Üzerine Bir İnceleme". *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (19), 179-196.
- Köşklük, N. (2013). "Mimarlık Disiplininin Halk Mimarisi ve Somut Olmayan Kültürel Miras Bağlamında Halkbilimi Disiplini ile İlişki". *Bilim ve Kültür Uluslararası Kültür Araştırmaları*, 1, 126-140.
- Lei, L. ve Hilton, B. (2013). "The Spatial Intelligent Public Participation System for the Environmental Impact Assessment Process". *ISPRS International Journal of Geo-Information*, 2, 480-506.
- Oğuz, M.Ö. (2003). "Somut Olmayan Kültürel Miras ve Kültürel İfade Çeşitliliği". *Milli Folklor*, 21, 6-12.
- Ökmen, M. ve Demir, F. (2010). "Türkiye'de Katılımcı Çevresel Etki Değerlendirmesi ve Uşak İli Örneği". *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 27, 265-276.
- Özgül, M. D. (2010). "Türkiye'de Tarım Alanı Tahribatı ve Katılımcı Çevresel Etki Değerlendirmesi ve Uşak İli Örneği". *Megaron*, 5 (2), 91-101.
- Pelit, E., Demir, M. ve Türkoğlu, T. (2018). "Kültürel Mirasın Sürdürülebilirliği: Turizm Eğitimi Veren Kurum Müfredatları Üzerine Bir İnceleme". *Turizm Akademik Dergisi*, 5 (2), 73-83.
- Ramos, T. B., Cecilio, T. ve de Melo, J. J. (2018). "Environmental Impact Assessment in Higher Education and Training in Portugal". *Journal of Cleaner Production*, 16 (5), 639-645.
- Saçlı, A. (2018). "Kalkınma Politikalarında Çevresel Etki Değerlendirme Sorunsalı – Türkiye Örneği". *Memleket, Siyaset, Yönetim (MSY) Dergisi*, 13 (29), 129-146.
- Say, N., Babuş, D. ve Yücel, M. (2003). "Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED) Yönetmeliklerinin Karşılaştırılması". *Peyzaj Mimarlığı*, 2, 78-83.
- Serter, G. (2006). "Türkiye'de Çevresel Etki Değerlendirmesinin Tarihsel Süreçteki Gelişimi". *Planlama*, 1, 43-52.
- Smith, H., F. Coupé, S. Garcia-Ferrari, H. Rivera, W. E. Castro Mera. (2020). "Toward Negotiated Mitigation of Landslide Risks in Informal Settlements: Reflections from a Pilot Experience in Medellín, Colombia". *Ecology and Society*, 25(1):19.
- Sousa, P., Gomes, D. ve Formigo, N. (2020). "Ecosystem Services in Environmental Impact Assessment". *Energy Reports*, 6 (1), 466-471. doi.org/10.1016/j.egy.2019.09.009
- Şahin, S. ve Özdemir, Ö. (2019). "İl Kültür ve Turizm Müdürlükleri İnternet Sitelerinde Türkiye'nin Somut Olmayan Kültürel Miras Ürünlerinin Tanıtılması". *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7 (2), 563-583.
- Şengül, M. (2002). *Türkiye'de ÇED ve Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği İçerik Çözümlemesi*. Detay Yayıncılık. Ankara.
- Şeşen, Y. (2019). "Kültürel Mirasımız ve Arşiv Belgelerimizin Afetler ve KBRN Tehlikelerine Karşı Korunması". *Afet ve Risk Dergisi*, 2(1), 32-42.
- Tekayak, D. (2014). "An Overview of Environmental Impact Assessment in Turkey: Issues and Recommendations". *Ankara Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 13 (2), 133-151.
- Turan, V. (2017). "ÇED Sürecinin Paydaşları Açısından ÇED Yönetmeliğinin İçerik Çözümlemesi". *Uluslararası Afro-*

- Avrasya Araştırmaları Dergisi*, 13 (2), 33-51.
- Türkiye İstatistik Kurumu Tarım İstatistikleri, (http://tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1001).
- Türkman, A. (1994). *Çeşitli Ülkelerde ÇED Uygulamalarına Bir Bakış*. ÇED Eğitimi. Türkiye Çevre Vakfı Yayını, Ankara.
- Ulusoy, C. (2019). "Çevresel Etki Değerlendirme Sürecinde Çevre-Ekonomi İkilemi". *Kent ve Çevre Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 58-82.
- Uslu, O. (1994). *ÇED Kavramına Genel Bakış*. ÇED Eğitimi. Türkiye Çevre Vakfı Yayını, Ankara.
- Uzun, O. (2011). "Hidro Elektrik Santraller (Hes) ve Çevresel Etki Değerlendirmesi (Çed) Düzce Örneği". *Düzce Üniversitesi Ormancılık Dergisi*, 7 (2), 1-13.
- Yaş, H. (2018). "Türkiye'de Çevresel Etki Değerlendirmesi ve Stratejik Çevresel Değerlendirme Uygulamasının Genel Bir Değerlendirmesi". *Kent Akademisi*, 11 (1), 29-43.
- Yeşilbursa, C.C. (2019). "Altıncı Sınıf Öğrencilerinin Somut Kültürel Mirasa Yönelik Görüşleri". *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 21 (2), 405-420.
- Yılmaz, C., Uzun, A., Zeybek, H.İ. ve Kaya, M. (2012). "Nehir Tipi Hidroelektrik Santrallerinin Coğrafi Ortam Üzerine Etkilerine Bir Örnek: Ayançık HES". *New World Sciences Academy Nature Sciences*, 7 (3), 50-67. (<http://static.dergipark.org.tr/article-download/imported/5000062096/5000058475.pdf?>)
- Yücel, M. (2001). *Çevresel Etki Değerlendirmesi*. Çukurova Üniversitesi Ziraat Fakültesi Peyzaj Mimarlığı Bölümü. Baki Kitabevi. Adana.

LAMRe

Library, Archive and Museum Research Journal

Mesleğe Adım Atma Sürecim: Kendine Sor Bakalım Ne Durumdasın?

My Process of Stepping into the Profession: Ask Yourself, Let's See What is The Situation?

Yağmur TORUN*

Hepimiz birer hayat yolcusuyuz bu hayat yokuşunda, bir amaçla yolumuzu arayan. Yolumuzu ararken şuanda bulunduğumuz yerler de yol üzerindeki geçiş güzergâhlarından sadece biri durumunda. Bu güzergâhlarda nelerle beslendiğimiz, neleri tecrübe edindiğimiz farklı olmakla birlikte; verdiğimiz çaba aynı: Hayatta bir yer edinmek ve iz bırakmak...

Bazen mevcut yol, bir yere gitmez ve yeni yollar inşa etmek zorunda kalırsınız. Benim de Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümünü seçme sürecim böyle başladı. Yolumu ararken karşılaştığım zorluklar farklı düşünmemi sağladı. Farklı düşünme aşamasına gelmem çok zaman olsa da bazen çok geç kaldığımı düşündürtse de aslında hiçbir zaman geç kalmamıştım. Harekete geçmediğimiz her an geç kalmaktı aslında. BBY bölümünün kapsamını araştırarak bilinçli olarak tercih etmiştim. Dönem başında bölüm hocalarımızla tanışma günü geldiğinde aslında olmak istediğim yerde olduğumu ve belki de hayatımda yaptığım en iyi şeyin yeni bir bölüm okumak olduğunu fark ettim.

Tercih ettiğim bölümün temelini oluşturan kütüphaneler ve arşivler; geçmişte, şuanda ve gelecekte her zaman değerini koruyacaktır. Bu değeri devamlı kılabilme ise bu mesleğin gerekliliklerini yerine getirecek olan bireylerdir. Biz geleceğin kütüphanecileri ve arşivcileri olarak bu mesleki gereklilikleri 4 yıllık lisans eğitiminde edinebiliyor muyuz? Alınan dersleri içselleştirip mesleği anlamaya ve bilgi üretmeye çabılıyor muyuz? Yoksa popüler kültürün kölesi olarak sadece yüzeysel övünmelerle mi yaşıyoruz? Mesleki gelişim için öncelikle bu kişisel sorgulamayı yapmamız gerekiyor.

Yağmur TORUN: Lisans Öğrencisi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Bilgi ve Belge Yönetimi, İstanbul, Türkiye
Email: yaagmurtorun@gmail.com

Bildirimler:
Sorumlu Yazar*

Geliş/Received: 03.10.2020
Düzeltilme/Correction: 04.10.2020
Kabul/Accepted: 04.10.2020

Kişisel sorgulamalardan sonraki adım ise alanımızdaki fırsatları ve sorunları değerlendirmek. Kütüphaneler yok mu olacak? Arşivlere farklı disiplinlerden bireyleri mi kabul ediyorlar? Yapay zekâ işimizi elimizden mi alacak? Korku senaryoları üretmek ya da bu sorulara bir yanıt beklemek yanlış olacaktır. Yapılması gereken şey: “Biz ne yapıyoruz?” sorusunu sormaktır. Alanımızla ilgili yaşanan gelişmelere çözüm üretebiliyor muyuz? Kendimizi bu değişim içerisinde nerede görüyoruz? Mesleki derneklerimizle alanımızın güçlenmesi için işbirliği yapıyor muyuz? Ses veriyor muyuz?

Sor, kendine. Neden bu bölümü okuyorsun? Alanınla ilgili gelişmeler seni heyecanlandırıyor mu? Bu alanda farkındalık yaratmak gibi bir çaban var mı? Sosyal sorumluluklar senin için ne kadar önemli? Bireysel gelişimin toplumsal gelişimi meydana getirdiğine inanıyor musun? Eğer yanıtların mesleği kabullenmiş olman doğrutusundaysa harekete geçerek çabalaman gerekli. Kendin için değil, herkes için. Çünkü bizim mesleğimiz bireyselliği değil birlikteliği gerektiren bir meslek. Mesleki beceriler edinirken araştırma yapmak, yazıya dökmek, sorunlara çözüm üretmeye çalışmak ve yeni deneyimler edinmek seni mutlu ediyorsa doğru yerdesin. Alanla ilgili yeni gelişmelerden kaçırıyorsan, yeni bilgi öğrenmek seni yoruyorsa ve kendini bu alana yakın hissetmiyorsan ne yapmak istediğini kendine tekrar sor ve yolunu aramaya devam et en iyisi. Saygılarımla...

LAMRe

Library, Archive and Museum Research Journal

Kütüphane ve Arşiv Kurumlarındaki Uygulamalarda Yenilikçi Yaklaşımlar

Innovative Approaches in Applications in Library and Archive Institutions

Selçuk AYDIN*

Öz: Binalar, koleksiyonlar ve hizmetler gibi temel bileşenlerinde yaşanan değişimin tarih boyunca devam ettiği kurumlar olan kütüphane, arşiv ve benzeri bilgi merkezlerindeki değişimler günümüzde yaşanan teknolojik gelişmelerin hızına bağlı olarak devamlı artan ivme ile devam etmektedir. Bu gelişmeler bilgi merkezlerindeki yapıyı koleksiyon odağından kullanıcı odağına doğru dönüştürürken hizmetleri de yenilikçi ve kolay erişimli hale getirmektedir. Editörlüğünü Doç. Dr. Alpaslan Hamdi KUZUCUOĞLU'nun üstlendiği bu eser, kültürel bellek kurumları olarak bilinen kütüphane ve arşivlerdeki yeni hizmet anlayışları ile en yeni teknik uygulamalar üzerine bilgiler içermektedir. Eser "Kütüphane Kurumları ve Arşiv Kurumları" ve "Bilgi Merkezlerinde Teknik Uygulamalar" olmak üzere üç ana bölümden oluşmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Kütüphane, Arşiv, Bilgi Merkezleri, Bilgi Teknolojileri, Yenilikçilik.

Abstract: : Changes in libraries, archives and similar information centers, which are institutions where the change in basic components such as buildings, collections and services has continued throughout history, continues with increasing acceleration depending on the speed of technological developments experienced today. While these developments transform the structure in information centers from collection focus to user focus, it also makes services innovative and easy to access. This work, which is edited by Assoc. Prof. Dr. Alpaslan Hamdi KUZUCUOĞLU, contains information on new service approaches and the latest technical applications in libraries and archives known as cultural memory institutions. The work consists of three main sections: "Library Institutions and Archive Institutions" and "Technical Applications in Information Centers".

Keywords: Library, Archive, Information Centers, Information Technologies, Innovation.

Selçuk AYDIN: Öğr. Gör., İstanbul Üniversitesi, Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı, İstanbul, Türkiye
Email: selcukaydin@istanbul.edu.tr
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-4788-4312>

Bildirimler:
Sorumlu Yazar*

Geliş/Received: 29.08.2020
Düzeltilme/Correction: 07.09.2020
Kabul/Accepted: 13.09.2020

Hiperyayın tarafından yayınlanarak “Bilgi ve Belge Yönetimi” alan literatürüne kazandırılan “Kütüphane ve Arşiv Kurumlarındaki Uygulamalarda Yenilikçi Yaklaşımlar” adlı yayın, meslek alanımızda yaşanan hizmet ve uygulama değişiklikleri ile gelişen teknolojinin bu alana yansımalarının kurum ve hizmetlerde yarattığı dönüşümleri uzmanların kaleminden dile getiren önemli bir eser niteliğindedir. Medeniyet Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü Öğretim Üyesi Doç. Dr. Alpaslan Hamdi Kuzucuoğlu tarafından yayına hazırlanan eser, üç ana bölümden oluşmakta ve 1’i ortak yazarlı olmak üzere 12 çalışmayı içermektedir.

Eserin “Kütüphane Kurumları” başlığı taşıyan ilk bölümünde Ayşe Yüksel Durukan’ın “Okul Kütüphaneleri ve Değişim”, Ayhan Kaygusuz’un “Değişen Eğitim ve Araştırma Ortamında Üniversite Kütüphanelerinin Bugünü ve Geleceği”, Ayşe Kasap’ın “AVM’lerde Üretim ve Bilgi Toplumuna Açılan Yeni Mekânlar: AVM Kütüphaneleri” Yasin Demirbaş’ın, “Ticari Bilgi Kaynakları: İstanbul Ticaret Odası ve İstanbul Ticaret Üniversitesi Örnekleri” Dr. Akram Nejabati’nin “Tahran Kütüphaneleri” başlıklı çalışmaları yer almaktadır.

Birinci bölümün ilk çalışması olan “Okul Kütüphaneleri ve Değişim” başlıklı yazıda, 20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren teknolojik gelişmelerin de etkisiyle değişen bilgi hizmetlerinin okul kütüphaneleri üzerindeki etkisine odaklanılmış, kütüphanecilerin ve kütüphane öğretmenlerinin bu süreçte değişen rol ve sorumluluklarından 21. Yüzyılda kütüphanelerde verilecek eğitime ve ihtiyaç duyulacak becerilere kadar birçok yenilikçi kavram ve uygulamalar konusunda bilgiler verilmiştir. Eğitim ve bilgi hizmetleri alanındaki değişimleri Üniversite Kütüphaneleri odağında inceleyen “Değişen Eğitim ve Araştırma Ortamında Üniversite Kütüphanelerinin Bugünü ve Geleceği” başlıklı çalışmada, basılı ve e- kaynak temini ve bilgi okuryazarlığı gibi klasik kütüphanecik hizmetlerinin yanında, akademik kütüphanelerdeki uygulama ve iş süreçlerini kapsayan bibliyometri ve akademik performans çalışmaları, üniversite bünyesinde üretilen yayınların ve verilerin toplanması, düzenlenmesi, korunması ve hizmete sunulması gibi faaliyetler anlatılmıştır. Çalışmada ayrıca kütüphanelerde tarihi ve kurumsal arşivlerin kurulması ve yönetilmesi, telif hakları ve yayın lisansları ile ilgili danışmanlık verilmesi, ders materyali ve içeriklerinin hazırlanması için akademisyenlerle işbirliği gibi konularda yapılması gerekenler kaleme alınmıştır. Küreselleşmenin şehir hayatındaki sembollerinden biri olan AVM’lerin kütüphaneler için de uygun bir mekan olabileceği düşüncesiyle kaleme alınan “AVM’lerde Üretim ve Bilgi Toplumuna Açılan Yeni Mekânlar: AVM Kütüphaneleri” başlıklı çalışmada, AVM’lerin, kent kültürünün bir parçası olarak ortaya çıkışları ve kültür – sanatı da içine alacak şekilde dönüşümleri incelenmiş, AVM bünyelerinde hizmet veren dünyadan kütüphane örnekleri ile bu dönüşümde kütüphanelerin sağladığı katkıya vurgu yapılmıştır. Benzer çalışmaların ülkemizde de yaygınlaştırılması ve bunun sağlayacağı faydalar üzerine önerilerde bulunulmuştur. “Ticari Bilgi Kaynakları: İstanbul Ticaret Odası ve İstanbul Ticaret Üniversitesi Örnekleri”

başlıklı iki bölümden oluşan çalışmanın ilk bölümünde ticari bilgi ihtiyacının ortaya çıkışı ve bu ihtiyacı karşılayan kurumlar ile bilgi kaynakları hakkına bilgiler verilmiştir. İkinci bölümde ise İstanbul Ticaret Odası ve İstanbul Ticaret Üniversitesi Kütüphanelerinde yapılan çalışmalar ve koleksiyonda bulunan ticari bilgi kaynakları ile bu kaynakların kullanımına ait uygulamalar anlatılmıştır. İran Milli Kütüphanesi özelinde bilgiler içeren “Tahran Kütüphaneleri” başlıklı çalışmada ise, özellikle tarih ve edebiyat ağırlıklı koleksiyonları ile öne çıkan ve bu yönde çalışma yapmakta olan yerli ve yabancı araştırmacıların ilgisini çeken Sazman-ı İsnad ve Kütüphane-i Milli-i Cumhuri-i İslâmî-i İran (Milli Kütüphane) ve bu kütüphaneye bağlı birimler olarak hizmet veren İran Araştırmaları ve İslamoloji Kütüphanesi, Görme Engelliler Kütüphanesi, Çocuk Kütüphanesi, Belgeler Enstitüsü ve Uzmanlaşmış Kadın Araştırmaları Forumu tanıtılmaktadır.

Eserin “Arşiv Kurumları” başlıklı ikinci bölümünde Bilgin Aydın’ın “Osmanlı Arşivlerinin Dünya Tarihi Bakımından Önemi”, Samet Balta’nın “Bir İlim Hazinesinden Daha Fazlası Müessese-i Kitabhane ve Müze-i Millî-yi Melik” Yasin Şeşen ve Alpaslan Hamdi Kuzucuoğlu’nun ortak yazarlık yaptığı “Afet Kurumlarında Kültürel Bellek Uygulamaları” adlı çalışmaları yer almaktadır.

“Osmanlı Arşivlerinin Dünya Tarihi Bakımından Önemi” başlıklı çalışmada, 15. yüzyıldan itibaren oluşturulmaya başlanan Osmanlı Arşivlerinin, sadece bir imparatorluğun idari, siyasi sosyal ve kültürel yapısının anlaşılmasını sağlayan zengin bir belge koleksiyonu değil, dünya tarihi için de büyük önem taşıyan muazzam bir kaynak olduğu ifade edilmektedir. İran’ın önemli kültür insanlarından biri olan Hac Hüseyin Melik’in şahsi gayretleri ve kişisel arşivi ile kurmuş olduğu müze ve kütüphaneyi tanıtmayı amaçlayan “Bir İlim Hazinesinden Daha Fazlası: Müessese-i Kitâbhâne ve Müze-i Millî-yi Melik” adlı bu çalışmada, Tahran’da bulunan bu kültür kurumunun oluşum aşamaları ve koleksiyon içeriği hakkında bilgiler verilmekte, Türk, İran ve İslam tarihi çalışmaları için önemli bir merkez olduğu ifade edilmektedir. Ortak yazarlı bir çalışma olan “Afet Kurumlarında Kültürel Bellek Uygulamaları” başlıklı yazı, ülkemizin önemli afet kurumları olan, Doğal Afet Sigortaları Kurumu, Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı, Kızılay ve Afet Koordinasyon Merkezi’nin arşivlerindeki kültürel miras unsurlarının korunması için yaptıkları çalışmalar ve uygulamalar incelenmiş, alınması gereken önlemler hakkında önerilerde bulunulmuştur.

Eserin “Bilgi Merkezlerinde Teknik Uygulamalar” başlığı altındaki üçüncü ve son bölümünde ise, Şahin İplikçi’nin “El Yazıları ve İmzalarda Sahtecilik”, Selçuk Aydın’ın “Bilgi Merkezlerinde Sayısallaştırma Projeleri”, Ragsana Hasanova’nın “Kâğıt Esaslı Sanat Eserlerinin Restorasyonu ve Konservasyonu, Sergileme Yöntemleri” ve Alpaslan Hamdi Kuzucuoğlu’nun “Bilgi Merkezlerinde Güvenlik Yaklaşımları” adlı çalışmaları bulunmaktadır.

Üçüncü bölümün ilk çalışması olan “El Yazıları ve İmzalarda Sahtecilik” başlıklı yazı, adli inceleme, yazıda ve belgelerde sahtecilik ile kriminal yöntemler üzerine bilgiler içermektedir. Teknolojinin kültürel bellek kurumlarındaki yansımalarından biri olan sayısallaştırma kavramını irdeleyen “Bilgi Merkezlerinde Sayısallaştırma Projeleri” başlıklı çalışma, kütüphanelerde yapılan sayısallaştırma faaliyetlerinin amacı, kapsamı ve gereksinimleri ile sayısallaştırma projelerindeki süreçler konusunda bilgiler vermektedir. “Kâğıt Esaslı Sanat Eserlerinin Restorasyonu ve Konservasyonu, Sergileme Yöntemleri” başlıklı çalışmada kütüphane, müze ve arşivler gibi kültürel bellek kurumlarında yer alan kâğıt esaslı malzeme ve eserlerin maruz kaldığı fiziksel ve kimyasal tahribatın giderilmesi ve sonrasında yapılacak koruma ve onarım aşamaları Azerbaycan Milli Tarih Müzesi’ndeki “İstiklal Beyannamesi” adlı eser örneği üzerinden ele alınmaktadır. Eserde son çalışma “Bilgi Merkezlerinde Güvenlik Yaklaşımları” başlığını taşımaktadır. Bu çalışmada, bilgi ve kültür kurumları olarak öne çıkan, galeriler, kütüphaneler, arşivler ve müzeler ile benzer kurumlardaki eserlerin karşı karşıya bulunduğu olası riskler ve güvenlik sorunları dile getirilerek alınması gereken tedbirler ve önleyici koruma sistemleri üzerine değerlendirmelere yer verilmektedir.

Akademiden ve sahadan uzmanların, bilgi ve tecrübe sahibi oldukları konularda kaleme aldıkları çalışmalardan oluşan bu eser, başta Bilgi ve Belge Yönetimi bölümü öğrencileri ve bilgi hizmetleri meslek alanında çalışanlar olmak üzere alan hakkında çalışma yapan tüm araştırmacıların ilgisini çekebilecek yeni bilgiler içermektedir. Mesleki literatürü zenginleştirici mahiyetteki eserin okuyucularına iyi okumalar diler, tüm emek sahiplerine saygılar sunarım.

LAMRe

Library, Archive and Museum Research Journal

Bilgi ve Belge Yönetimi Biliminde YORDAM'ın Rolü

Hasan Basri SELÇUK*

Bilgi ve belge yönetimi alanında hizmet veren tamamen yerli sermaye ile kurulan YORDAM, bu alanlarda uzmanlaşarak yüzlerce kütüphane, arşiv ve müze yazılımı projesine ve kurulumuna imza atmış bununla birlikte bu projeleri de başarıyla tamamlamıştır.

YORDAM, kurulduğu günden bugüne kadar müşteri memnuniyetini ön planda tutan, hızlı ve güvenli bir şekilde teknolojiye en üst seviyede adapte olan bununla birlikte bu teknolojiyi kullanıcılarına sunan, altyapısını bu doğrultuda geliştiren ve personelini bu yönde eğiten birçok bilgi ve belge yönetimi alanlarında çözümler üreten ve üretmeye devam eden inovatif bir şirkettir.

YORDAM, özellikle Bilgi ve Belge Yönetimi/Kütüphanecilik Bölüm mezunlarına çalışma fırsatı sunmayı, işbirliği yaptığı kurumlarda mutlaka bir Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü mezununun olması gerektiğini dile getirmektedir. Bununla birlikte her anlamda mesleğinin haklarını savunmayı, meslek ile ilgili bütün platformları aktif bir şekilde kullanmayı, mesleğine hizmet etmeyi amaçlamaktadır.

Hasan Basri SELÇUK: Dış İlişkiler Koordinatörü, Yordam Bilişim Teknoloji Danışmanlık Eğitim ve Elektronik Sistemleri San. Tic. A.Ş.
Email: hasanbasriselcuk@gmail.com

Bildirimler:
Sorumlu Yazar*

Geliş/Received: 08.09.2020
Düzeltilme/Correction: 13.09.2020
Kabul/Accepted: 14.09.2020

Türkiye’de ve yurtdışında özel, tüzel, üniversite ve devlet kurumu olmak üzere 500’ün üzerinde kütüphane, müze ve arşiv ile Entegre Kütüphane Yönetim Sistemi, Akıllı Kütüphane Sistemi, Entegre Müze Otomasyonu, Dijital Medya Arşiv Otomasyonu ve sarf malzemeleri geliştiren ve üreten YORDAM; ürün pazarlamasından çok kurum ve kuruluşlardan gelen talepler/sorunlar doğrultusunda bu taleplere/sorunlara çözüm üretmeyi bu gayede bu sektöre hizmet etmeyi kendisine görev addetmiştir. Bilhassa yeni mezun arkadaşlarımızın projelerde işbirliği çerçevesinde birlikte olunması ve yeni bir iş sahibi olmalarında lokomotif görevi üstlenmesi YORDAM’ın akademi yönünün de bir göstergesidir.

YORDAM son yıllarda bilgi ve belge yönetimi alanı için geliştirilebilir ve yenilenebilir teknolojiler ile ilintili olarak AR-GE faaliyetlerine önem vermiştir. Bu önem ile birlikte kitap ve belge tarama işlemi için Profesyonel Sayısallaştırma Sistemi, yine kütüphanelerde ödünç-iade işlemlerinin gerçekleştirilmesi için ise; Otomatik Ödünç-İade Sistemi projeleri hayata geçirilerek satışa başlanmış ve yurtdışına da ihraç edilir hale gelmiştir.

Dünyada sınırlı sayıda üretici tarafından üretilmekte olan bu cihazların tamamının yerli olarak Türkiye’de üretilerek hizmete sunulması, teknoloji konusunda dışa bağımlılığı ortadan kaldırmaktadır. Bu sayede yurtdışı üretimle rekabet edebilecek ulaşabilecek, Türkiye’ye de büyük bir katma değer sağlamaktadır.

Ülkemiz teknoloji gelişimine katkı sunmak, yurtdışı ile rekabet eder hale gelmek, toplumsal ve teknolojik gelişmenin öncülüğünü yapmak, bizler için bir gurur kaynağıdır.

LAMRe

Library, Archive and Museum Research Journal

Büyüyen Akademik Veri İçin Keşif Araçları: Piri Keşif

Discovery Tools For Growing Academic Data: Piri Keşif

Ahmet Anıl MÜNGEN*

Öz: Bilginin aktarımındaki en önemli yöntem olan yazılı metin üretmek ve yayımlamak yüzyıllardır devam eden bir uygulamadır. İnternet dünyası ve bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişmesi ile birlikte bilgi üretimi hiç olmadığı kadar artmıştır. Crossref verilerine göre günümüzde 118 milyon dan fazla akademik yayının DOI kaydı mevcuttur. Tüm bu yayınlar içerisinde arama yapmak çok zaman ve detaylı çalışma gerektiren bir süreçtir. Arama süreçlerini kolaylaştırmak için şimdiye kadar geliştirilen keşif aracı ürünleri ise kolay kullanım, Türkçe veri ve tez arama gibi birçok problem ile birlikte gelir. Bu çalışma yerli ve milli bir keşif aracının gerekliliğini göstermiş ve PİRİ Keşif aracının önemli bazı özelliklerden bahsedilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Akademik Arama Araçları, Keşif Aracı, Akademik Yayınlar, Piri Keşif

Abstract: Producing and publishing written texts, which is the most important method of transferring knowledge, is a practice that has been going on for centuries. With the development of the internet world and information and communication technologies, information production has increased more than ever. According to Crossref data, more than 118 million academic publications have DOI records today. Searching among all these publications is a process that requires a lot of time and detailed study. The discovery tool products developed until now to facilitate the search processes come with many problems such as easy use, Turkish data and thesis search. This study showed the necessity of a local and national reconnaissance vehicle and some important features of the PIRI Discovery vehicle were mentioned.

Keywords: Academic Search Tools, Discovery Tool, Academic Publications, Piri Discovery

Ahmet Anıl MÜNGEN: Dr. Öğretim Üyesi, Ostim Teknik Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Bilgisayar Mühendisliği, Ankara, Türkiye
Email: amungen@gmail.com
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-5691-6507>

Bildirimler:
Sorumlu Yazar*

Geliş/Received: 09.10.2020
Düzeltilme/Correction: 15.10.2020
Kabul/Accepted: 16.10.2020

Giriş

Akademik bilginin aktarımında ve bilim tarihine not düşülmesindeki en önemli yol akademik yayın hazırlamaktır. Yüzyıllardır bilim insanları akademik yayınlar hazırlamış ve bunları kütüphaneler aracılığı ile insanlara sunmuşlardır. Hazırlanan akademik yayınlar sadece bilimi geliştirmekle kalmamış günlük hayatta kullandığımız teknolojik araçları ve uygulanan sağlık protokolleri başta olmak üzere hayatımızın her alanındaki gelişmelere öncü olmuştur.

Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelere koşut akademik yayın formları değişime uğramıştır. Makale, kitap gibi temel yayınların yanı sıra görsel ve işitsel materyaller de akademik camiada sıkça kullanılmaya başlanmıştır. Hatta görsel ve işitsel materyaller atıf bile almaktadır. Gerek dünyada gerekse Türkiye’de akademik yayın her geçen gün artmaktadır. Akademik yayınların sayıları ile ilgili bilinen en geniş kaynak olan Crossref’e göre 118 milyon akademik dokümana kayıt açılmıştır ve Crossref verilerine göre 2017 yılında 9.698.151 yayına, 2018 de 9.874.117 yayına ve 2019’da 11.118.461 yayına DOI alınmıştır (Crossref.Org : : Crossref Stats, n.d.).

ANKOS Üniversite ve araştırma kütüphaneleri için e-bilgi kaynağına erişimlerini kolaylaştırmak ve ekonomik fayda sağlamak için kütüphaneler ile ortak çalışma yürüten bir konsorsiyumdur. Bugün 66 akademik veri tabanı ANKOS bünyesinde. Türkiye’de ise piyasaya sunulan akademik veri tabanı sayısının 100 olduğu tahmin edilmektedir (ANKOS | Database Subscriptions, n.d.). Sürekli artan ve farklı formatlarda sunulan bilgiye erişim her geçen gün biraz daha güçleşmektedir. Bir araştırmacının artan bilgi karşısında gereksinim duyduğu bilgiye erişmesi emek yoğun bir iş gerekmektedir.

İnsanlık tarihinde yoğunluk, fazlalık veya talepten oluşan her soruna yine bilimin ışığında yeni teknolojik ürünler çözüm olmuştur. Akademik kaynaklar ve kütüphaneler içinde büyük bir dijital dönüşüm yıllar önce başladı ve Çin (Chunmeng et al., 2019), Almanya (Indrak & Pokorna, 2020) ve ek Cumhuriyeti (Bond et al., 2018) gibi ülkelerde başarı ile devam etmektedir. Her gün güncellenen veri kaynaklarında arama yapacak araçlar üretme ihtiyacı da dijital dönüşümün ikinci nesil ihtiyaçlarından biri görülebilir.

Artan veri ile ilgili 18. ve 19. Yüzyılda farklı dizinleme ve indeksleme yöntemleri önerilmişti ve kullanılıyordu. 20. Yüzyıldan itibaren akademik yayın sayısı milyonlar ile ifade edilmeye başlandığı andan itibaren geleneksel dizin ve indekslerde arama işlemleri zorlaşmaya başlamıştır. Geleneksel olarak kabul gören araştırmacının kendi araştırma alanı ile ilgili yayınların tamamı toplama hali artan ve dijitalleşen veri miktarı ile imknsız bir hal almıştır.

Arama motorları ilerleyen bilimsel bilgi ve teknoloji sayesinde 1990'ların başından itibaren kullanıma sunulmuş önemli bir teknolojik ilerlemedir. Arama motorları aracılığı ile arama kelimesine uygun sonuçlar listelenmektedir. Her geçen yıl yapılan iyileştirmeler ile arama kelimesinin nerede ve ne kadar sıklıkla geçtiği ile birlikte arama kelimesinin metindeki kelimeye ne kadar benzediği gibi özellikler ile aramanın başarısı ve kalitesi arttırılmıştır. Günümüzde modern arama motorları kullanıcılara aradıklarını bulma konusunda kullanıcıların ihtiyacını ciddi anlamda gidermektedir.

Akademik yayınların sayısının ve çeşitliliğinin artması akademik bir arama motorunun oluşması için gerekli nedenleri sağlamıştır. Günümüzde hem ücretsiz olarak sunulan hem de bir kurumsal abonelik karşılığında hizmet veren farklı akademik arama motorları vardır. Ücretsiz olarak sunulan akademik arama motorları internette yer alan tüm akademik kaynakları kapsamayı amaçlayan buna karşın lisanslı kaynaklar için belli bir arama/filtreleme oluşturmayan veya basılı kütüphane kaynaklarını taramayan araçlardır. Genel kullanıma uygun olsalar bile hem kapsamındaki belirsizlik hem filtreleme gibi özelliklerindeki eksiklikten dolayı tüm araştırmacılar tarafından birincil arama kaynağı olarak kabul edilmez.

1. Piri Keşif

Kütüphaneciler ile yapılan görüş çalışmasında kurumsal abonelik ile çalışan arama motorları/keşif araçları ile ilgili fikirleri sorulmuş ve alttaki çıkarımlar yapılmıştır:

Kurumsal abonelik ile çalışan arama motorlarında ise arama motoru firmasının entegre olduğu veri tabanları arasında arama yapmaktadır. Kurumsal abonelik gerektiren arama motorları açık erişim yayınlar konusunda zayıf, yayınları anahtar kelimeye göre sıralama konusunda taraflı ve kolay kullanım yönünden ise yetersiz bulunmuştur. Bilinen kurumsal abonelik ile çalışan akademik arama motorlarından hiçbiri kurumlar arası etkileşimi desteklemekte ve kullanıcılar için ortak bir çalışma havuzu da sunmamaktadır. Yine bilinen kurumsal abonelik ile çalışan akademik arama motorları YÖKTez gibi önemli bir Türkçe tez kaynağını ve seçkin Türkçe yayınları kapsamak konusunda yıllardır var olan bir sorunu çözememişlerdir.

Tüm bu eksikliklere bakıldığında akademik arama motorları alanında aşağıdaki eksikleri giderecek yerli ve milli bir akademik arama motorunun/keşif aracının varlığı araştırmacılar ve kütüphaneciler tarafından ilgi ile karşılanacaktır (Yurtseven, 2018).

- Kolay arama ara yüzü ile kullanıcıların ilgisini çekecek,
- Düzenli e-mail ile yeni yayınları araştırmaya teşvik edecek,
- Daha geniş açık erişim yayın havuzu kullanacak,
- Daha fazla Türkçe yayın kapsayacak,
- Türkçe dili için yapılan aramalardaki arama kalitesini arttıracak,
- Kütüphane yetkililerinin ayarları yapmasını kolaylaştıracak,
- Tez Arama ve Video Arama gibi değişen veri tiplerinde arama yapacak.

Son yıllarda Türkiye merkezli akademik veri tabanı ve akademik arama çözümleri konusunda gösterilen büyük ilerleme keşif araçları konusunda gösterilmesi beklenmektedir. Türkçe için özel bir kurguya sahip bir PİRİ Keşif Aracı (*Hakkımızda | Piri Keşif Aracı*, n.d.) gibi yerli ve milli kurumsal akademik arama motorlarının bu özelliklere ve daha fazlasına sahip olacağını ve sektörde iyi bir yer edineceğini umuyorum.

Sonuç

Piri Keşif'in incelenmesi sonucunda elde edilen özellikler şunlardır:

- ✓ Piri Keşif her ne kadar yerli bir yazılım olsa da, hem ulusal hem de uluslararası dizinlerde taranan eserleri tarayan bir sistemdir.
- ✓ Piri Keşif Aracı, YÖK Ulusal Tez Merkezi ile birlikte binlerce yabancı üniversite de yayınlanmış yüksek lisans ve doktora tezlerini kapsar. Sadece tez arayabileceğiniz bir ekran sayesinde arama kelimesi ile bağlantılı tezlere kolayca ulaşabilirsiniz. Piri, her geçen gün popülerliği artan video veri tabanlarını kapsayan tek keşif aracıdır.
- ✓ Piri'de üniversite bünyesinde yapılan eserlerde taranmaktadır. Bu açıdan Akademik Kurumsal Arşivlere de destek olmaktadır. İleri aşamalarda bu yönünü geliştirmesi önerilebilir.
- ✓ Piri Keşif, yerel bir firma olan Sobiad/Asos firmasının ürünüdür. Ülkemizin ekonomik durumu ve genel siyasi durumundan dolayı yerel firmaların desteklenmesi önemlidir.
- ✓ Piri Keşif tarama motorunun diğer ülkelerde bulunan yabancı veritabanlarını da taraması önerilmektedir.

Kaynakça

- ANKOS | Database Subscriptions. (n.d.). Retrieved September 22, 2020, from <http://online.ankos.org.tr/raporlar/vts.php?donem=2020>
- Bond, M., Marín, V. I., Dolch, C., Bedenlier, S., & Zawacki-Richter, O. (2018). Digital transformation in German higher education: student and teacher perceptions and usage of digital media. *International Journal of Educational Technology in Higher Education*, 15(1), 1–20. <https://doi.org/10.1186/s41239-018-0130-1>
- Chunmeng, W., Jinzhu, C., & Feiyun, Z. (2019, August 1). Research on technology empowerment in digital transformation of library in information age. *CITS 2019 - Proceeding of the 2019 International Conference on Computer, Information and Telecommunication Systems*. <https://doi.org/10.1109/CITS.2019.8862115>
- crossref.org :: crossref stats. (n.d.). Retrieved September 22, 2020, from <https://www.crossref.org/06members/53status.html>
- Hakkımızda | Piri Keşif Aracı. (n.d.). Retrieved September 22, 2020, from <http://piri.asosegitim.com/index.jsp?modul=aboutus>
- Indrak, M., & Pokorna, L. (2020). Analysis of digital transformation of services in a research library. *Global Knowledge, Memory and Communication*. <https://doi.org/10.1108/GKMC-09-2019-0118>
- Yurtseven, M. (2018). *Kamu Kaynaklarının Tasarruf Tedbirlerine İlişkin Bir Öneri: ULUSAL KEŞİF ARACI. ADIM ADIM İHALE REHBERİ*. <https://ihalekutuphane.com/2018/11/21/kamu-kaynaklarinin-tasarruf-tedbirlerine-iliskin-bir-oneri-ulusal-kesif-araci>